

**SAĞLAMLIĞI TƏŞVİQ EDƏN
MƏKTƏBLƏRİN (STM) YARADILMASI ÜZRƏ
SƏNƏDLƏR TOPLUSU**

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI SƏHIYYƏ NAZİRLİYİNİN
İCTİMAİ SƏHIYYƏ VƏ İSLAHATLAR MƏRKƏZİ**

**SAĞLAMLIĞI TƏŞVIQ EDƏN
MƏKTƏBLƏRİN (STM) YARADILMASI ÜZRƏ
SƏNƏDLƏR TOPLUSU**

ingilis dilindən tərcümə

Bakı - 2017

"Sağlamlığı təşviq edən məktəblərin (STM) yaradılması üzrə sənədlər toplusu" aşağıdakı üç sənədin tərcüməsindən ibarətdir:

1. Sağlamlığı təşviq edən məktəblərin (STM) yaradılması üzrə rəhbərlik
2. STM üzrə sürətli qiymətləndirmə aləti
3. Məktəbin Fəaliyyət Planı

Toplu Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) dəstəyi ilə Səhiyyə Nazirliyinin İctimai Səhiyyə və İslahatlar Mərkəzində yaradılmış işçi qrupu tərəfindən tərcümə olunmuşdur.

Redaktor:

Ceyhun Məmmədov, t.f.d.

İşçi qrupunun üzvləri:

Nabil Seyidov, t.f.d.

Səbinə Babazadə

Raisa Əhmədova

Nərmin Əliyeva

İnara Makayeva

Şəhla Mirzəzadə

Səbuhi Abdullayev

Kompüter tərtibatı:

Kamilla Kərimova

Vüsalə Ağayeva

ÖN SÖZ

Azərbaycan dövləti uşaqlara daim diqqət və qayğı göstərir, onların sağlam böyüməsinin və inkişafının təmin olunması üçün Dövlət proqramları, Nazirlər Kabineti tərəfindən çoxsaylı normativ sənədlər qəbul edilir. “Ana və uşaqların sağlamlığının yaxşılaşdırılmasına dair 2014-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”, “Uşaqların icbari dispanserizasiyadan keçirilməsinə dair Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında qeyri-infeksiyon xəstəliklərə qarşı mübarizəyə dair 2015-2020-ci illər üzrə Strategiya”, eləcə də qəbul olunan digər mühüm sənədlər gənc nəslin sağlamlığının qorunması, onların Vətənə layiqli vətəndaşlar kimi böyüməsi üçün ölkə rəhbərliyi tərəfindən atılan mühüm addımlardır.

Göründüyü kimi uşaq və yeniyetmələrin sağlamlığının qorunması, evdə, məktəbdə, icmada bu istiqamətdə təşviqatın aparılması dövlət üçün prioritet məsələlərdən biridir. Səhiyyə Nazirliyinin İctimai Səhiyyə və İslahatlar Mərkəzi (İSİM) bu sahədə Təhsil Nazirliyi ilə uzun illərdir ki, yaxından əməkdaşlıq edərək, məktəblilərin sağlamlığının qorunması, onlar arasında xəstəliklərin profilaktikasının aparılması, şagirdlərin düzgün qidalanma vərdişlərinə yiyələnməsi, fiziki aktivliyinin artırılması, ümumiyyətlə, məktəblərdə sağlam həyat tərzinin təbliği ilə bağlı məqsədyönlü iş aparır. Həmin işlərin daha da səmərəli görülməsi üçün Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların təşəbbüs, tövsiyə və təlimatları rəhbər tutulur. ÜST-nin belə təşəbbüslərindən biri olan “Sağlamlığı təşviq edən məktəblər şəbəkəsi” (School Health Education - SHE) ÜST üzrə Avropa regionunun artıq 45 ölkəsində fəaliyyət göstərir və orta təhsil müəssisələrində sağlamlığı, normal fiziki inkişafı təbliğ edir. Azərbaycanda sözügedən layihə Təhsil Nazirliyi tərəfindən məktəblərdə həyata keçirilən “Sağlam Təhsil – Sağlam Millət” proqramının bir tərkib hissəsi olaraq həyata keçirilir və proqramda əks olunmuş sağlamlıq məsələlərinin icrasına öz töhfəsini verir. Məktəb mühitini sağlamlaşdırmaq istiqamətində həyata keçirilən bu layihənin ali məqsədi şagirdlərin, məktəb kollektivinin, o cümlədən birbaşa və dolayısı ilə valideynlərin sağlamlığına müsbət təsir etməkdir.

Hazırkı nəşr “Sağlamlığı təşviq edən məktəblər” şəbəkəsinin hazırladığı bir-birini tamamlayan üç sənədin İSİM tərəfindən Azərbaycan dilinə tərcüməsidir. Ümid edirəm ki, bu vəsait məktəb direktorları, müəllimlər, eləcə də məktəbin “Sağlamlığı təşviq edən məktəb”ə çevrilməsi və inkişafı prosesində iştirak edən digər insanlar üçün faydalı məlumat mənbəyi olacaq, onların bu istiqamətdə fəaliyyətlərinin təkmilləşdirilməsinə yardım göstərəcək.

Uşaqlarımızın sağlamlığını birgə qoruyaq!

Ceyhun Məmmədov

Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin
İctimai Səhiyyə və İslahatlar Mərkəzinin direktoru

MÜNDƏRİCAT

SAĞLAMLIĞI TƏŞVIQ EDƏN MƏKTƏBLƏRİN (STM) YARADILMASI ÜZRƏ RƏHBƏRLİK	7
1. Giriş.....	8
1.1. Rəhbərliyin məqsədi	8
1.2. Rəhbərliyin strukturu necədir?.....	8
1.3. Rəhbərlik necə istifadə edilə bilər?.....	9
1.4. Sağlamlıq nədir?	9
1.5. Sağlamlığı təşviq edən məktəb (STM) nədir?	10
1.6. Bu, məktəb üçün niyə vacibdir?.....	10
1.7. Nələr faydalıdır?	11
1.8. Bütöv məktəb yanaşması	11
2. Mərhələ 1: Başlanğıc.....	12
2.1. Öhdəliklərin müəyyən edilməsi	12
2.2. Məktəb liderlərinin dəstəklənməsi.....	13
2.3. Məktəb icmasının dəstəyinin qazanılması	13
2.4. Maraqlı tərəflərin müəyyən edilməsi və cəlb olunması.....	14
2.5. Mümkün resursların müəyyən olunması.....	14
2.6. İşçi Qrupun təşkili.....	15
2.7. Əlaqələrin qurulması üçün planlaşdırma prosesinə başlanılması	16
2.8. Qiymətləndirmə prosesinin planlaşdırılması	17
3. Mərhələ 2: Başlanğıc nöqtənin qiymətləndirilməsi.....	17
3.1. Başlanğıc nöqtəsinin qiymətləndirilməsi	17
3.2. Prioritetlərin müəyyənləşdirilməsi.....	18
4. Mərhələ 3: Fəaliyyət planı.....	19
4.1. Fəaliyyət planı.....	19
4.2. Məqsəd və hədəflər	20
4.3. Göstəricilər.....	21
4.4. Kommunikasiya planı	21
4.5. Qiymətləndirmə planı	23
4.6. Planın tərbitatı və təftişi	24

5. Mərhələ 4: Fəaliyyətə başlamaq	25
5.1. Yekun planın paylaşılması	25
5.2. Planın gündəlik fəaliyyətin və ya işin tərkib hissəsinə çevrilməsi	25
6. Mərhələ 5: Monitoring və Qiymətləndirmə	26
6.1. Monitoring və Qiymətləndirmə	26
İstifadə edilmiş ədəbiyyat	27
Əlavələr	28
Əlavə 1. Əlavə məlumat: Giriş	28
1.1. Bütöv məktəb yanaşmasının 6 komponenti	28
Əlavə 2. Əlavə məlumat: Mərhələ 1.....	29
2.1. Suallar: Məktəb liderlərinə üstünlüklərin bildirilməsi.....	29
2.2. Maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi	29
2.3. Misal (Nümunə): Siyasətçilərin dəstəyinin qazanılması.....	30
2.4. İşçi Qrupun fəaliyyəti nədən ibarətdir?.....	30
2.5. İşçi qrup üzvlərini təyin etmək üçün suallar	30
2.6. İşçi qrupu yaratmaq üçün tövsiyələr	30
2.7. Misal üçün: İşçi Qrup: Vəzifələrin müəyyən edilməsi və icrası.....	31
Əlavə 3. Əlavə məlumat: Mərhələ 2.....	32
3.1. Başlanğıc nöqtəsini qiymətləndirməyə kömək edəcək suallar	32
3.2. Prioritetlərin müəyyən edilməsi üzrə seminar	32
Əlavə 4. Əlavə məlumat: Mərhələ 3.....	34
4.1. Planı yazarkən nəzərə alınmalı olduqlarınız	34
4.2. Misal (Nümunə): Məktəbdə kobud davranışın və zorakılığın həlli	34
4.3. Misal (Nümunə): Fəaliyyət planının xəritələşdirilməsi	35
4.4. Qiymətləndirməni planlaşdırarkən ortaya çıxan suallar	36
4.5. Qiymətləndirmənin növləri: proses, yekun və nəticə	36
4.6. Planı tərtib edərkən və nəzərdən keçirərkən müzakirə olunacaq suallar	37
Əlavə 5. Əlavə məlumat: Mərhələ 4.....	38
5.1. Yekun planın geniş yayılması üçün istifadə olunan imkanlar	38
5.2. Fəaliyyətə başlayarkən nəzərə alınmalı suallar.....	38

STM ÜZRƏ SÜRƏTLİ QIYMƏTLƏNDİRMƏ ALƏTİ	39
Giriş.....	40
Təlimat	40
STM üzrə sürətli qiymətləndirmə aləti	41
MƏKTƏBİN FƏALİYYƏT PLANI.....	45
1. Giriş.....	46
2. Mərhələ 1. Başlanğıc: işçi qrupun yaradılması.....	47
2.1. Vəzifə və tapşırıqların müəyyən olunması	47
2.2. İclas gündəliyinin tərtibi	47
3. Mərhələ 2. Başlanğıc nöqtənin qiymətləndirilməsi.....	48
3.1. Prioritetlərin müəyyənləşdirilməsi və qeyd olunması.....	48
4. Mərhələ 3.	48
4.1. Məqsəd və hədəflər	48
4.2. Göstəricilər.....	50
4.3. Kommunikasiya planı	50
4.4. Qiymətləndirmə planı	54
4.5. Bütün məlumatları bir araya toplamaq: STM-in fəaliyyət planı.....	55
Cədvəl 4.5.1. STM-in fəaliyyət planı	56
Cədvəl 4.5.2. STM-in kommunikasiya planı.....	57
Cədvəl 4.5.3. STM-in qiymətləndirmə planı.....	58
İstifadə edilmiş ədəbiyyat	59

SAĞLAMLIĞI TƏŞVIQ EDƏN MƏKTƏBLƏRİN (STM) YARADILMASI ÜZRƏ RƏHBƏRLİK

Sağlamliğı təşviq edən məktəblərə doğru 5 addım

Müəlliflər

Erin Safarjan, M.P.H.

Goof Buijs, M.Sc.

Silvia de Ruiter, M.Sc.

Minnətdarlıq

"Sağlamliğı təşviq edən məktəblərin (STM) yaradılması üzrə Rəhbərliyin" məzmunu "Məktəblər üçün HEPS Aləti: Sağlam qidalanma və fiziki aktivlik üzrə məktəb siyasətinin tərtibinə dair Təlimat"a və Hollandiyanın onlayn "Sağlam məktəb üçün Rəhbər Vəsait"inə əsaslanır (*Handleiding Gezonde School Middelbaar Beroepsonderwijs*). "Bu, məktəb üçün niyə vacibdir?", "Nələr faydalıdır?" və "Bütöv məktəb yanaşmasının 6 komponenti" adlı giriş bölmələri "Məktəblərdə sağlamliğı təşviqi: Dəlillərdən tədbirlərə doğru" sənədə əsaslanır.

Maliyyə dəstəyi

Bu nəşrin ingilis dilində olan orijinal variantının hazırlanması Avropa İttifaqının Səhiyyə Proqramı çərçivəsində CBO-FY2013 sayılı qrantı hesabına maliyyələşdirilmişdir. Avropa Birliyi və ya onun adından fəaliyyət göstərən hər hansı bir şəxs nəşrin məzmununa görə məsuliyyət daşımır.

Nəşrin tarixi: Dekabr 2013-cü il.

Bu sənəd SHE internet səhifəsindən yüklənə bilər: www.schoolsforhealth.eu/forschools/

CBO

P.O. Box 20064, 3502 LB Utrecht, the Netherlands

Email: she@cbo.nl

© CBO, Utrecht, 2013. Bu nəşrin heç bir hissəsi razılıq olmadan nəşr edilə bilməz. Görüntülərin və ya mətnin istifadəsi üçün aşağıdakı ünvana müraciət edilməlidir: she@cbo.nl

1. Giriş

1.1. Rəhbərliyin məqsədi

Rəhbərliyin məqsədi nədir?

1. Sağlamlığı təşviq edən məktəb (STM) olmaq üçün sizi ilkin məlumatla təmin etmək.
2. Məktəbi STM-ə çevirmək və ya STM-in təkmilləşdirilməsini dəstəkləmək.

Rəhbərlik kimlər üçün nəzərdə tutulub?

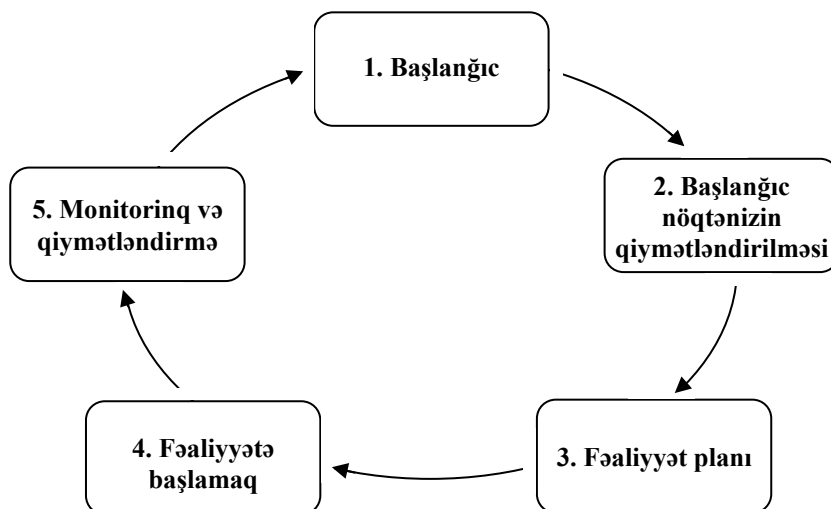
STM üzrə Rəhbərlik məktəb direktorları, müəllimlər və məktəbin STM-ə çevrilməsi və inkişafı prosesinə cəlb olunmuş digər məktəb əməkdaşları üçün nəzərdə tutulmuşdur. Rəhbərlikdən istifadə zamanı yerli və rayon səviyyəli tibb (məktəbi əhatə edən poliklinikanın pediatri, məktəb tibb otağının tibb bacısı/qardaşı) və ya təhsil mütəxəssislərinin də (şəhər və ya rayon təhsil şöbələrinin metodistləri və ya digər məsul əməkdaşları) cəlb edilməsi məsləhət görülür.

Rəhbərlikdə əks olunmuş məlumat əsasən tam orta məktəblərin sağlamlığı təşviq edən məktəblərə çevrilməsi üçün nəzərdə tutulsa da, ondan həmçinin bu sahədə milli siyasətin formalaşdırılması və inkişafı üçün istifadə etmək mümkündür.

1.2. Rəhbərliyin strukturu necədir?

Rəhbərlik 5 ardıcıl mərhələdə STM-ə necə çevrilməyi addım-addım göstərir. Aşağıdakı cədvəldən (Şəkil 1) görüldüyü kimi mərhələlər hazırda davam edən cari və tsiklik prosesi təqdim edir. Rəhbərlikdə hər mərhələni aydınlaşdırmaq üçün ayrıca bölmədə lazımi tədbirləri tamamlamağa kömək edən əsas anlayış və fəaliyyətlər təsvir olunmuşdur. Sağlamlığı təşviq edən məktəbə çevrilmək üçün yerinə yetirəcəyiniz əksər fəaliyyətlər 5 mərhələdən birinə uyğun gələcək.

Bu prosesin 2 komponenti - əlaqə və qiymətləndirmə haqqında bütün mərhələlərdə düşünməli və onları planlaşdırmalısınız.

Şəkil 1. Sağlamlığı təşviq edən məktəbə çevrilmək və bunu davam etdirmək üçün bütöv məktəb yanaşmasının əsas mərhələləri

Bu Rəhbərliyin tətbiqi ilə bağlı xüsusi prosesləri tamamlamaqda sizə 2 əlavə sənəd kömək edəcək:

- ▶ **STM üzrə sürətli qiymətləndirmə aləti:** STM-də nəyə diqqət yetirmək istədiyinizin müəyyənləşdirilməsində və öz siyasət və təcrübələrinizin əsasında məktəbin ilkin qiymətləndirilməsi üçün 2-ci mərhələdə istifadə oluna bilər. Sürətli qiymətləndirmə aləti rəhbərliyin bir hissəsi kimi və çap edilə bilən sənəd kimi onlayn şəkildə mövcuddur.
- ▶ **Məktəbin Fəaliyyət Planı:** rəhbərliyin 1, 2 və 3-cü mərhələlərində istifadə üçün nəzərdə tutulmuşdur. Məktəbinizin fərdi fəaliyyət planının tərtibi üçün istifadə oluna bilər.

Qeyd: Rəhbərliyə STM-də sağlamlıq mövzuları ilə bağlı təkliflər daxil edilməmişdir. Sağlamlıq mövzularını seçmək prosesin bir hissəsidir. STM-in məzmununa prosesin 2-ci mərhələsində bütöv məktəb qərar verməlidir.

1.3. Rəhbərlik necə istifadə edilə bilər?

Rəhbərlik məktəb icmasının ehtiyac və prioritetlərindən asılı olaraq müxtəlif cür istifadə edilə bilər. Bu STM-ə çevrilməkdə sizə dəstək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Əksər məktəblər sağlamlığın təşviqi yolunda sağlamlıq mövzularını tədris planının bir hissəsi kimi öyrətmək, sosial və psixoloji sağlamlığın yaxşılaşdırılması üçün layihələr hazırlamaq kimi bir çox işlər görmüşdür. İstənilən məktəbin STM-ə çevrilməsi və bu prosesin dayanıqlılığını təmin etmək üçün hərtərəfli fəaliyyət planı hazırlanmalıdır. Bu məqsədlə yuxarıda təsvir edilmiş 5 mərhələli proseddən istifadə edilə bilər. STM kimi fəaliyyət göstərən məktəblər üçün isə həmin mərhələlər cari fəaliyyət planının və gələcək fəaliyyətlərin təkmilləşdirilməsində istifadə oluna bilər.

Qeyd: Bəzi məlumatlar və anlayışlar hər məktəbə və ya ölkəyə uyğun olmaya bilər; rəhbərlikdəki məlumatları yerli xüsusiyyətlərə və ehtiyaclara uyğunlaşdırmaq məqsədmüvafiqdir.

1.4. Sağlamlıq nədir?

Sağlamlığın universal tərfi yoxdur. Lakin sağlamlığa bu cür tərif verilə bilər: “Sağlamlıq sadəcə xəstəlik və ağrının olmaması deyil, o həm də normal fiziki, psixoloji və sosial rifah vəziyyətidir”⁵.

Həyat tərzii və yaşayış şəraiti sağlamlığın geniş anlayışda iki vacib göstəricisidir⁸.

1. Sağlam həyat tərzinə düzgün qidalanma (pəhriz), fiziki aktivlik və idman, spirtli içkilərdən, narkotiklərdən, tütündən istifadə etməmək, reproduktiv sağlamlığın qorunmasına xidmət edən düzgün davranış və vərdişlər daxildir. Fərdlərin çox vaxt öz həyat tərzii seçimləri üzərində təsiri vardır.
2. Yaşayış şəraiti əhalinin yaşadığı və işlədiyi yerlərdə ətraf mühitin necə olması və icmanın fərdin həyatına təsiri ilə bağlıdır. Yaşayış şəraiti çətin ola bilər, amma onu dəyişmək mümkünsüz deyil və onun yaxşılaşdırılmasına çalışmaq olduqca vacibdir.

Həyat tərzii və yaşayış şəraiti bir-biri ilə əlaqəlidir. Məsələn, təhlükəsiz məhəllələrdə uşaqların həyətdə oynamasına və kifayət qədər fiziki aktiv olmasına şərait olur.

Sağlamlıq insanların ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqəsi və təsiri sayəsində təmin edilir. Buna görə də sağlamlığın təşviqinə fərdi davranış və sosial münasibətlərin keyfiyyəti, habelə yaxşı ətraf mühit və yaşayış şəraiti daxildir. STM fərdi və ətraf mühit faktorlarının sağlamlığa təsirini özündə əks etdirir.

1.5. Sağlamlığı təşviq edən məktəb (STM) nədir?

Məktəblərdə sağlamlığın təşviqini “məktəb və məktəbətrafi icmada hər kəsin sağlamlığını yaxşılaşdırmaq və ya qorumaq üçün görülən fəaliyyət” kimi təsvir etmək olar¹⁰.

Məktəbdə sağlamlığın təşviqinə sinifdə sağlam həyat tərzi ilə bağlı aparılan dərslər daxildir. Bura həmçinin məktəbdə sağlam mühitin yaradılması məqsədilə məktəbin su və müvafiq avadanlıq və ləvazimatlarla təchizatı, məktəbdə sağlamlığın təşviqinə dair təlim qaydaları (siyasət) və dərslər planları (kurikulum) daxildir.

STM hər bir məktəbin qəbul etdiyi və bütün fəaliyyətlərində daim tətbiq etdiyi bir yanaşma olmalıdır. STM-lə bağlı fəaliyyətlərə malik olan məktəb sadəcə sağlamlığı təbliğ edən məktəbdən daha üstündür. STM-in ictimaiyyətə müntəzəm, sistemli və müxtəlif üsullarla xidmət etmək üçün yazılı şəkildə məktəb planı və siyasəti olmalıdır. STM iştirakçılığı təşviq edir. Belə ki, şagirdlər, müəllimlər və digər məktəb əməkdaşları, habelə valideynlər məktəbətrafi icmanın digər nümayəndələri ilə birgə müxtəlif qərarların müzakirəsində və qəbulunda iştiraka dəvət edirlər. STM həm məktəbdə, həm də məktəbətrafi icmada sağlamlığın təşviqi və sağlamlığın qorunmasına xidmət edən bilik və bacarıqların aşılınması işini həyata keçirir. STM məktəbətrafi icmada rifahın yüksəldilməsinə dəstək verir.

1.6. Bu, məktəb üçün niyə vacibdir?

Sağlamlıq və təhsil qarşılıqlı əlaqədədir¹⁰:

- ▶ Sağlam uşaqların öyrənmə bacarıqları daha yüksək və dərslərə davamiyyəti daha yaxşı olur.
- ▶ Məktəbə müntəzəm gedən uşaqların daha sağlam olduqları güman edilir.
- ▶ Məktəb yoldaşları və böyükrlə müsbət ünsiyyət qurmuş şagirdlər riskli davranışlardan çəkinir, riskli fəaliyyətlərdə daha az iştirak edir və həyatda daha çox müsbət nəticələr əldə edirlər.
- ▶ Təhsil səviyyəsi, uzunmüddətli iqtisadi rifah və səhiyyə nəticələri arasında düz mütanasiblik vardır.
- ▶ Məktəbdə çalışan heyət arasında sağlamlığın təşviqi və rifahın yaxşılaşdırılmasına yönəldilmiş fəaliyyətlər onların davamiyyətində və işlə bağlı daha yüksək məmunluqları ilə müşayiət olunur.
- ▶ STM-in işçi heyəti şagirdlər arasında sağlamlığın aktiv şəkildə təşviqini apararaq nümunəvi pozitiv rol modelinə çevrilir.

Buna görə də məktəbdə sağlamlığın təşviqi həm pedaqoji fəaliyyətin təkmilləşməsinə, həm də məktəbdə çalışan ümumi işçi heyətin inkişafına və bütöv məktəbdaxili icmanın sağlamlığına müsbət təsir göstərir.

1.7. Nələr faydalıdır?

Sağlamlığı təşviq edən daha səmərəli məktəb üçün bir sıra faktorların qatqısı müəyyən olunmuşdur. Bunlara aşağıdakı faktorlar daxildir¹⁰:

- ▶ Məktəb daxilində inkişafı, demokratiyanı və fəallığı dəstəkləmək.
- ▶ Məktəb həyatında iştirak edən bütün şəxslərə, o cümlədən şagirdlərə, işçi heyətə və valideynlərə xüsusi qayğı göstərmək.
- ▶ Sağlamlığın təşviqi və inkişafına yönəldilmiş bütöv məktəb yanaşmasını tətbiq etmək.
- ▶ Məktəb icması daxilində açıq və qarşılıqlı etibar əsasında qurulmuş əlaqələri dəstəkləyən mühit yaratmaq.
- ▶ Sosial əlaqələri dəstəkləyən, məktəb icmasının gözləntilərini qarşılayan və elmi nailiyyətləri olan şagirdlər və müəllimlər üçün münbit mühit yaratmaq.
- ▶ Müxtəlif öyrətmə və mənimsəmə strategiyalarından, üslublarından istifadə etməklə, o cümlədən müxtəlif kanallar vasitəsi ilə sağlamlığın təşviqinə xidmət edən məlumatları əldə etmək (kurikulum, siyasət/təlimatlar, sinifdən xaric fəaliyyətlər).
- ▶ Ümumi həyat kontekstində və xüsusilə icma daxilində şagirdlərin sağlamlığına təsir edən məsələləri araşdırmaq.
- ▶ Nəzərdə saxlamaq lazımdır ki, STM-in yaradılması vaxt tələb edir və orta və uzunmüddətli nəticələr, adətən məktəbin STM-ə transformasiyası başladıqdan 3-4 il sonra əldə edilir.

1.8. Bütöv məktəb yanaşması

Rəhbərlik hər bir məktəb üçün STM yanaşmasının tərtib edilməsində istifadə oluna bilər. “Bütöv məktəb yanaşması” sistemli, iştirakçılıq və fəaliyyətə yönümlü yanaşma vasitəsilə təhsil və sağlamlıq nəticələrinə nail olmağı hədəfə alır. Bu, STM-ə dair aparılmış çoxsaylı tədqiqat və toplanmış təcrübədən əldə olunmuş sübutlara əsaslanmışdır. Bu məsələlərə dair əlavə məlumat əldə etmək üçün rəhbərlikdə 1.7 bölməsinə müraciət edilə bilər.

Sağlamlığın təşviqində bütöv məktəb yanaşmasını 6 komponentə bölmək olar:

- ▶ “Sağlam məktəb” siyasəti
- ▶ Məktəbdə fiziki mühit
- ▶ Məktəbdə sosial mühit
- ▶ Fərdi sağlamlıq vərdisləri və fəaliyyət səlahiyyətləri
- ▶ İcmadaxili əlaqələr
- ▶ Tibbi xidmətlər

Bu altı komponent daha ətraflı növbəti bölmələrdə təsvir edilir.

Sağlamlıq və rifaha eyni vaxtda müraciət bir-birini gücləndirən və sağlamlığın təşviqinə dair söylərin effektivliyini artıran altı komponentlə əlaqəlidir.

Məsələn, məktəb siyasəti vasitəsi ilə sağlam qidalanma vərdişləri, məktəbdə qidalanmanın təşkil edilməsi, hansı qidaların satılması və ya bişirilməsinin mümkünlüyü təşviq oluna bilər. Şagirdlərin və işçi heyətin yemək yedikləri, ünsiyyətdə olduqları məktəb bufeti və yeməxanasında pozitiv sosial və fiziki mühit yaradılmalıdır. Pozitiv mühit yaradılsa, şagirdlər və işçi heyət nahar üçün zərərli yeməklərlə zəngin olan digər yerlərə daha az gedəcək və ya sağlamlığa zərərli qidalar almayacaqlar. Bundan əlavə qidalanma, təqdir olunan qida və sağlam qida seçimi haqqında biliklər məktəb tibb bacısı və ya başqa tibb işçisi tərəfindən məktəbdə tədris edilə bilər. Valideynlərin, ətraf icmada olan kafe və restoranların və digər iaşə müəssisələrinin də prosesə cəlb olunması məktəb şəbəkəsində sağlamlığın təşviqinə yönəldilmiş söyləri daha da gücləndirəcək.

Müvafiq əlavə:

► Əlavə 1. Əlavə məlumat: Giriş

- ✓ 1.1. Bütöv məktəb yanaşmasının 6 komponenti

2. Mərhələ 1: Başlanğıc

2.1. Öhdəliklərin müəyyən edilməsi

STM-ə çevrilmək üçün qərar həm məktəb rəhbərliyi və məktəbətrafi icma, həm də məktəblə bir başa bağlı olmayan şəxslər tərəfindən verilə bilər. Hər bir ölkə və hər bir məktəbdə qərarların qəbuluna aparın yol fərqli ola bilər. Məsələn:

- ✓ Ölkədəki milli və ya rayon səhiyyə nümayəndələri məktəbləri sağlamlığı təşviq edən məktəblərə transformasiya etməkdə dəstək ola və bu istiqamətdə əməkdaşlıq edə bilərlər.
- ✓ Məktəb heyəti sağlamlıq mövzularına (məsələn, psixi sağlamlıq, fiziki aktivliyin azlığı, spirtli içkilər, narkotiklər və tütündən istifadə, zorakılıq, artıq çəki və piylənmə) diqqət etməli və STM yanaşması vasitəsilə problemlərin həllinə qərar verməlidir.
- ✓ Ölkədəki özəl məktəblər və həmçinin xüsusi internat məktəbləri də STM-ə çevrilə bilərlər.
- ✓ Müvafiq dövlət qurumları – Milli Məclis, Təhsil Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi, yerli icra hakimiyyətləri və s. - məktəblərdə sağlamlığı təşviq edən yanaşmanın tətbiqinə dair qərar qəbul edə və ya bunu tələb edən qanun və ya normativ-hüquqi aktlar qəbul edə bilərlər.
- ✓ Şagirdlərin valideynləri psixi sağlamlıq, həyat bacarıqları, sağlam qidalanma və qidaların keyfiyyəti və s. bu kimi məsələləri gündəmə gətirə bilərlər. Valideynlərin qaldırdıqları məsələlər və ya problemlərin həllinə çalışılmalı və bu məqsədlə həmin məsələlər sağlamlığı təşviq edən məktəb yanaşmasına daxil olunmalıdır.
- ✓ STM olan məktəbdə işə aparılan fəaliyyətlər təkmilləşdirilə bilər.

Məktəblə sıx əlaqədə çalışan şəxslərin və həmçinin qərar qəbul edən insanların motivasiyası məktəbin STM-ə çevrilməsi zamanı, habelə STM-ə çevrildikdən sonra qəbul ediləcək qərarlar üçün

önəmlidir. Qərarın necə əldə edilməsindən asılı olmayaraq, STM yanaşması bütöv məktəb yanaşmasının 6 komponentini özündə ehtiva edir.

2.2. Məktəb liderlərinin dəstəklənməsi

Məktəb fəalları, məktəb menecerləri və aparıcı müəllimlərin sağlamlığın təşviqində şəxsi maraqları və yaxından iştirakları, götürdükləri öhdəliklər və dəstəklər məktəbin STM-ə çevrilməsində və davamlı inkişafında çox önəmlidir. Məktəbdənkənar tibb və təhsil işçiləri bu prosesdə vacib rol oynayır və məktəb rəhbərliyi ilə birgə digər məktəbləri əməkdaşlığa cəlb edirlər. Məktəblərin yuxarı instansiyanın qərarı ilə STM-ə çevrilməsinə dair qərar verilsə, bu zaman məktəb rəhbərliyi və işçi heyət STM-ə çevrilməyin faydası və uzunmüddətli təsirlərindən xəbərdar olmalı və götürəcəkləri öhdəliklərə əmin olmalıdırlar.

Məktəb liderlərinə aktiv və davamlı dəstək vermək çox vacibdir, çünki STM-ə çevrilmək uzunmüddətli, planlaşdırılan, icra edilən və daim təkmilləşən prosesdir (*Şəkil 1*).

- ✓ Məktəbin STM-ə çevrilməsi üçün ilk və sonrakı fəaliyyət planlarının yaradılması və icrası, adətən bir il çəkir və hamının dəstəyini tələb edir.
- ✓ STM-in uğur yolunun əsasını ilk növbədə yaxşı planlaşdırma və effektiv hərtərəfli fəaliyyət planına malik olma, həmin fəaliyyətləri tam və sistemli şəkildə icra etmə təşkil edir.
- ✓ STM ilə müəyyən edilmiş əsas məqsədlər və ya hədəflərin çoxuna, adətən məktəb STM-ə çevrildikdən 3-4 il sonra nail olunur.

STM-in faydasını məktəb liderlərinə effektiv şəkildə çatdırmaq və onların dəstəyini almaq üçün kommunikasiya planını təkmilləşdirmək faydalıdır.

Rəhbərlikdə kommunikasiya planının təkmilləşdirilməsi ilə bağlı əlavə məlumat üçün mərhələ 3, bölmə 4.4 Kommunikasiya planına, həmçinin Məktəb Fəaliyyət Planındakı müvafiq bölməyə müraciət edilə bilər.

Müvafiq əlavə:

► Əlavə 2. Əlavə məlumat: Mərhələ 2

- ✓ 2.1. Suallar: Məktəb liderlərinə üstünlüklərin bildirilməsi

2.3. Məktəb icmasının dəstəyinin qazanılması

Məktəbətrafi icma nümayəndələri arasında fikir eyniliyi və onların dəstəyi STM-in davamlı səmərəliliyi üçün çox önəmlidir. Məktəbətrafi icma üzvləri STM-in nə olduğunu və STM ilə nələrə nail olmaq istədikləri haqqında eyni baxış bucağına malik olmalıdırlar. Fikir eyniliyi və dəstək imkan verir ki, məsuliyyət və öhdəlik bölüşdürülsün, iştirakçılıq təmin edilsin və qərarların qəbulunda bütün aidiyyəti insanlar aktiv şəkildə cəlb olunsunlar.

Məktəb rəhbərliyi məktəbətrafi icmanın digər üzvlərinin cəlb edilməsində (məsələn, digər müəllimlər və məktəb heyəti) vacib rol oynayır.

Məktəb icması daxilində fikir eyniliyi yaratmaq üçün təkliflər⁸:

1. Məktəbdə yığıncaq (işçi heyət, valideynlər və ya şagirdlərin iştirakı ilə) və ya iclas təşkil edilir. Məktəbin STM-ə çevrilməsi ilə bağlı müzakirələr aparmaq üçün həmin iclaslarda aparıcı müəllimlər və ya tibb nümayəndələrinin də iştirakı təmin edilməlidir. Bu növ müzakirələrdə bütün iştirakçılara fikirlərini və narazılıqlarını sərbəst bölüşmək üçün müvafiq şərait yaradılmalıdır. Eyni zamanda, aidiyyəti nümayəndələrin iştirakı ilə aparılan ilk iclaslar sağlamlığı təşviq edən məktəbə çevrilməyin üstünlüklərini aydın şəkildə auditoriyaya çatdırmaq üçün yaxşı imkan yaradır. İclasa/yığıncağa hazırlaşan zaman *Bölmə 4.4* əlaqələrin planlaşdırılması və bölmə 4.3 Fəaliyyət Planına müraciət edə bilərsiniz.
2. Sağlamlığı təşviq edən başqa məktəblərə səfərlərin təşkili məqsədemüvafiqdir. Müəllimlər, tibb işçiləri, şagirdlər və valideynlərin artıq sağlamlığı təşviq edən məktəb kimi fəaliyyət göstərən məktəbə səfər etməyə dəvət edilmələri faydalıdır. Təcrübə və ya mübadilə səfərləri STM yanaşmasının üstünlüklərini bir başa görməyə kömək edə bilər. Nəticədə isə səfərlər həmin nümayəndələri sağlamlığı təşviq edən məktəb olmaq qərarını dəstəkləməyə həvəsləndirə bilər.

2.4. Maraqlı tərəflərin müəyyən edilməsi və cəlb olunması

Məktəbətrafi icmadan kənarında məktəbin STM-ə çevrilməsi prosesində maraqlı olan müxtəlif qurumlar və nüfuzlu şəxslər, ictimai səhiyyə qurumları, biznes qurumları və digər qruplar vardır. Bu maraqlı tərəflər STM-ə transformasiya prosesində köməkçi ola bilərlər.

Həmin maraqlı tərəflərin müəyyən edilməsi və prosesdə yaxından iştiraka sövq edilməsi STM-in daha geniş icmada və bütöv cəmiyyətdə dəstəklənməsinə mühüm müsbət təsir göstərə bilər. Bundan başqa, nüfuzlu milli və yerli tibb və təhsil ekspertlərinin diqqətini cəlb etmək və onlarla tərəfdaşlığı inkişaf etdirmək sayəsində məktəbin daha effektiv STM-ə çevrilməsinə nail olmaq olar. Yerli tibb və təhsil ekspertləri sağlamlığı təşviq edən məktəbin yaradılmasına, inkişafına və qiymətləndirilməsinə öz dəyərli tövsiyələrini və dəstəklərini verə bilərlər.

Qeyd: Hər bir məktəbin prioritetlərindən asılı olaraq fəaliyyətində və inkişafında maraqlı tərəflər və tərəfdaş qurumlar var. Məsələn, məktəbə piyada və ya velosipedlə gəlmək üçün təhlükəsiz bir yol çəkmək istənilirsə, yerli və ya dövlət nümayəndələri önəmli tərəfdaşlar olmalıdırlar.

Müvafiq əlavə:

- ▶ Əlavə 2. Əlavə məlumat: Mərhələ 1
  - ✓ 2.2. Maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi
  - ✓ 2.3. Misal (Nümunə): Siyasətçilərin dəstəyinin qazanılması

2.5. Mümkün resursların müəyyən olunması

STM-ə çevrilmək üçün göstərilən səylər məktəb planını və fəaliyyətləri daha effektiv və səmərəli edəcək. Eyni zamanda tələb olunan dəyişikləri etmək üçün kifayət qədər imkanlara və ya resurslara malik olmaq eyni dərəcədə önəmlidir.

STM-ə transformasiyanı planlaşdırmadan əvvəl birinci addım kimi STM-ə çevrilmək üçün nə ediləcəyini düşünmək, fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün tələb olunan resursları müəyyən etmək,

məktəbin texniki və s. imkanlarını genişləndirə biləcək potensial resursları aydınlaşdırmaq və bu resursların mənbəyini dəqiqləşdirmək lazımdır.

Resurslara aşağıdakılar daxildir:

- ▶ İnsan resursları: məktəb heyəti, valideynlər və məktəbin fəaliyyətinə cəlb edilmiş kənar ekspertlər.
- ▶ Maliyyə resursları: o cümlədən STM-ə çevrilmək və bu sahədə dayanıqlı inkişafı təmin etmək üçün maliyyə vəsaiti tələb oluna bilər.

Bunları edərkən aşağıdakılar əldə oluna bilər:

- ▶ STM yaratmağı və planlaşdırmağı məhdud imkanlarla etmək olar. Bu məqsədlə əlçatan resurslardan istifadə edilə bilər.
- ▶ Hal-hazırda resurslar məhduddur. İnsan kapitalını səfərbər etmək, maliyyə vəsaiti cəlb etmək və ya fəndreyzing aparmaq üçün müraciət etməyə ehtiyac yarana bilər.
- ▶ STM ilə bağlı milli və ya regional səviyyəli proqram və ya təşəbbüslərin olması əslində bu sahəyə əlavə insan və ya maliyyə resursları cəlb etməyə kömək edir.
- ▶ STM ilə fəaliyyətlər cari resurslarla məhdudlaşdırılmalıdır.

2.6. İşçi Qrupun təşkili

STM ilə bağlı İşçi Qrupun yaradılması STM-ə transformasiya prosesində ən vacib addımdır. Milli səviyyədə yaradılması tövsiyə edilən işçi qrup ilə yanaşı, hər bir məktəbdə STM-lə bağlı işçi qrup yaradılmalıdır. Sağlamlığı təşviq edən məktəbin işçi qrupu məktəb rəhbərliyi, müəllimlər və məktəbətrafi icma nümayəndələrindən, habelə məktəbdənkənar maraqlı tərəflərdən təşkil oluna bilər.

Potensial üzvlər əslində məktəbətrafi icmanı təmsil edən nüfuzlu, hörmətli və səlahiyyətli şəxslər olmaqla yanaşı, məktəblilərin sağlamlığı və məktəbin bütövlükdə sağlam məktəbə çevrilməsində və inkişafında maraqlı olan və bu məsələlərdə iştirak etməyə motivasiyası olan insanlardır.

STM-in İşçi Qrup üzvlərinə aşağıdakılar daxildir:

- ▶ Məktəb direktoru
- ▶ Direktor müavini
- ▶ Şagirdlər
- ▶ Valideynlər
- ▶ Məktəb tibb bacısı/həkim
- ▶ Sosial işçi və ya psixoloq
- ▶ Bədən tərbiyəsi mütəxəssisi
- ▶ Məktəbin idarə heyətinin üzvü (əgər varsa)

► Məktəbdənkənar tibb/təhsil ekspertləri

STM üzrə İşçi Qrupu yaratdıqdan sonra İşçi Qrupun fəaliyyətini təmin etmək üçün əlaqələndirici və ya koordinatorun təyin edilməsi olduqca vacibdir. Onun bütün məktəb icmasının dəstəyini qazanmaq və məktəbdə dəyişiklik etməkdə müvafiq səlahiyyətləri olmalıdır. Könüllü fəaliyyət olmaqla yanaşı, koordinator rolunu İşçi Qrupun üzvü və ya məktəblə sıx işləyən icma nümayəndəsi öz üzərinə götürə bilər.

Məktəb fəaliyyət planınınin tərtib edilməsi STM ilə bağlı İşçi Qrupun təşkil olunmasında yardımçı ola bilər.

Qeyd: həmçinin Sağlamlığı təşviq edən məktəb üzrə yaradılmış İşçi Qrup müxtəlif komitələr və ya konkret məsələlərə dair müvəqqəti və ya daimi işçi qruplar da yarada bilər.

Müvafiq əlavə:

► Əlavə 2: Əlavə məlumat: Mərhələ 1

- ✓ 2.4. İşçi Qrupun fəaliyyəti nədən ibarətdir?
- ✓ 2.5. İşçi Qrup üzvlərini təyin etmək üçün suallar
- ✓ 2.6. İşçi Qrup yaratmaq üçün tövsiyələr
- ✓ 2.7. Misal (Nümunə): İşçi Qrup: vəzifələrin müəyyən edilməsi və icrası

2.7. Əlaqələrin qurulması üçün planlaşdırma prosesinə başlanılması

Əlaqələrin qurulması STM-ə çevrilməyin hər mərhələsində vacibdir. Məktəb icması daxilində doğru məlumatların çatdırılması və doğru üsullardan istifadə STM üçün dəstək qazanmağa kömək edir. Bu həm prosesdəki önəmli addımları aydınlaşdırmaqda kömək edəcək, həm də məktəb icmasının prosesdən və gözlənilən nəticələrdən məlumatlı olmasını təmin edəcək. Məktəb icması maraqlı tərəfdaşlarla yaxşı əlaqə yaratmaq, o cümlədən məktəb haqqında məlumat vermək, dəstək almaq və fəaliyyətlər üçün tələb olunan kömək istəyə bilər.

İstifadə olunan mesajlar və çağırışlar STM-ə transformasiya prosesinin müxtəlif mərhələlərində fərqli olacaq. Məsələn, məktəb icması ilə əlaqə qurmaq üçün istifadə edəcəyiniz mesajlar və ya çağırışlar məktəb fəaliyyət planında, başlanğıc mərhələdə və növbəti mərhələlərdə bir-birindən fərqlənəcək. STM-ə çevrilmək üçün tərtib edilmiş məktəb fəaliyyət planı ilə yanaşı və onun bütün maddələrinə uyğun olaraq, müvafiq kommunikasiya planı da hazırlanmalıdır. Bu kommunikasiya planının hazırlanması və icrası məktəbətərafi icmanın üzvlərinin və digər maraqlı tərəfdaşların dəstəyini qazanmaq üçün faydalı olacaq. Bu planda konkret hədəflər, maraqlı tərəflərə çatdırılması istənilən məlumatlar əks etdirilir. Bunun sayəsində işçi qrup tərəfindən aparılan işlər daha mütəşəkkil və effektiv ola bilər.

Məktəbdə kommunikasiya planının hazırlanmasına rəhbərlik edən və ya tərtibində iştirak edən əməkdaş ola və ya könüllü cəlb edilə bilər. Daha ətraflı məlumat əldə etmək rəhbərlikdəki 4.4. bölməsinə və 4.3. bölməsinə müraciət etmək olar.

2.8. Qiymətləndirmə prosesinin planlaşdırılması

Sağlamlığı təşviq edən məktəblərdə işçi qrupu yaradarkən qiymətləndirmə prosesinin planlaşdırılmasına da start verilməlidir. Qiymətləndirmə planının erkən üçün hazırlanması onun effektivliyinə və yaxşı düşünülmüş olmasına imkan verir.

İşçi qrup yaratdıqdan sonra ilk məsələlərdən biri qiymətləndirməni kimin edəcəyinə qərar vermək olmalıdır. STM-in işçi qrupunun üzvləri əlaqələndirmə və qiymətləndirməni icra edəcəklərmi? Qiymətləndirmə üzrə məktəbdənkənar mütəxəssisin dəvət edilməsi daha yaxşı olarmı? Məsələn, kənardan gələn qiymətləndirmə üzrə mütəxəssis regional səhiyyə qurumlarından və ya universitetlərin müvafiq fakültələrindən dəvət edilə bilər.

Qiymətləndirmə prosesindəki addımlar haqqında əlavə məlumat əldə etmək üçün rəhbərlikdəki 4.5. bölməsinə (*Qiymətləndirmə planı*) müraciət edilə bilər.

Qiymətləndirməni aparacaq şəxs və qiymətləndirmə prosesini idarə edəcək qrup təşkil olunduqdan sonra qiymətləndirməyə başlamaq mümkündür. Əvvəlcə mütləq nəyin qiymətləndirilməsi və qiymətləndirmə üçün hansı metodlardan istifadə ediləcəyi müəyyənləşdirilməli, qiymətləndirmənin icra planı tərtib edilməlidir. Bu zaman məktəbin prioritetləri və mövcud çətinliklər, problemlər nəzərə alınmalıdır. Qiymətləndirmənin icra planı STM ilə bağlı tərtib edilən ümumi fəaliyyət planının tərkib hissəsidir.

3. Mərhələ 2: Başlanğıc nöqtənin qiymətləndirilməsi

3.1. Başlanğıc nöqtəsinin qiymətləndirilməsi

STM-ə çevrilməyə hazırlaşan məktəbdə sağlamlıqla bağlı mövcud vəziyyətin qiymətləndirilməsi prosesin başlanğıc nöqtəsidir. Bu, məktəbdə sağlamlıq və rifahla bağlı mövcud siyasətin müəyyən edilməsinə və məktəb icmasının prioritet və ehtiyaclarının təyin edilməsinə imkan verəcək. Həmçinin qiymətləndirməyə ictimai, fiziki və fərdi faktorların təsirinin dəyərləndirilməsi və bu faktorların sağlamlığı təşviq edən məktəblə bağlı aparılan fəaliyyətləri necə təşviq etdiyi və ya onlara maneə olduğunu da müəyyən etmək daxildir.

STM üzrə qiymətləndirmə aləti qiymətləndirmədə və fərdi strategiya seçimində kömək üçün istifadə edilə bilər. STM üzrə sürətli qiymətləndirmə aləti “bütöv məktəb yanaşması” ilə bağlı suallar toplusundan ibarətdir. Bu suallar barəsində fikir eyniliyi əldə etmək və müzakirə etmək sağlamlığı təşviq edən məktəbin ehtiyaclarını və prioritetlərini təyin etmək üçün faydalı ola bilər. Məktəbin bu qiymətləndirməsini etmək STM-in inkişaf, monitorinq və qiymətləndirmə üçün başlanğıc nöqtəsini yaratmağa kömək edə bilər.

STM üzrə sürətli qiymətləndirmə alətini digər qiymətləndirmə üsulları ilə birgə istifadə etmək olar. Məsələn, məktəb qiymətləndirməni sağlamlığı təşviq edən məktəb məsələsinə dair ilk müzakirələrin aparılması üçün başlanğıc nöqtəsi kimi istifadə edə bilər və daha sonra bu, prioritetləri müəyyən etmək üçün təşkil edilmiş seminarla davam etdirilə bilər. Prioritetləri təyin etmək üçün təşkil edilən

seminarın əsas məqsədi həmçinin məktəb rəhbərliyinin STM-lə bağlı prioritetlərini məktəb icmasının prioritetləri ilə uyğunlaşdırmaq və ya eyniləşdirməkdir.

Qeyd: STM üzrə *sürətli qiymətləndirmə aləti* bu topluya əlavə edilib.

Müvafiq əlavə:

► Əlavə 3. Əlavə məlumat: Mərhələ 2

- ✓ 3.1. Başlanğıc nöqtəsini qiymətləndirməyə kömək edəcək suallar
- ✓ 3.2. Prioritetlərin müəyyən edilməsi üçün seminar

3.2. Prioritetlərin müəyyənləşdirilməsi

Sağlamlığı təşviq edən səmərəli məktəb sağlamlığının təşviqi və məktəbdə çalışanların və oxuyanların rifahının təmin edilməsi üçün geniş yanaşma tətbiq edir. Bununla yanaşı hər bir məktəbdə sağlamlıqla bağlı prioritetlərin müəyyən edilməsi əhəmiyyətlidir. Məktəbin səmərəli şəkildə STM-ə çevrilməsi və inkişafını təmin etmək üçün ildə bir və ya bir neçə (2-3) prioritet mövzu və ya məsələ seçilə və diqqət onların həllinə yönəldilə bilər.

Sağlamlığı təşviq edən məktəbdə yaradılmış İşçi Qrup sağlamlıq mövzularının prioritetləşdirilməsində mühüm rol oynaya bilər. Lakin onların bu sahədə rolu məktəbdən məktəbə dəyişə bilər və məktəbətərafı icmanın fikirləri və təkliflərindən asılı olacaqdır. STM üzrə İşçi Qrup sağlamlıq mövzularının seçimində qərar verə bilər. Məsələn, onlar STM-in sürətli qiymətləndirmə alətindən və təşkil ediləcək əlavə müzakirələrdən istifadə edərək, müvəqqəti prioritetləri seçə bilər və məktəb icmasının digər üzvləri ilə məsləhətləşə bilər.

Prioritetlərin təyini üzrə seminar

Alternativ olaraq STM-in İşçi Qrupu prioritetlərin təyində məktəb icmasına kömək üçün nəzarət və ya köməkçi rolunu da oynaya bilər. Bu məqsədlə İşçi Qrup bütün aidiyyəti nümayəndələrin iştirakı ilə prioritetlərin təyini üzrə xüsusi seminar və ya görüş təşkil edə bilər.

Prioritetlərin təyini üzrə seminarda bir qrup məktəb icmasının üzvləri, məktəb heyəti, valideynlər və şagirdlər qruplara bölünür və seminar rəhbərləri tərəfindən STM də müraciət olunacaq sağlamlıq məsələlərinin prioritetini seçmək və idarə etmək üçün yönəldilirlər. STM-in İşçi Qrupu seminar nəticələrinin əsasında sağlamlıq mövzularını yekunlaşdırır.

Sorğuya əsaslanan şərhlər

Prioritetlərin təyini üzrə seminar əvəzinə məktəb icmasının nümayəndələri yazılı sorğu (anket) vasitəsilə onları rahat edən və ya onlar üçün əhəmiyyət kəsb edən sağlamlıqla bağlı mövzuları qeyd edə bilərlər. Nəticələrin toplanmasından sonra ən çox icma nümayəndəsi tərəfindən qeyd edilmiş məsələlər/mövzular STM-in prioritetləri kimi qəbul edilir.

Qeyd: prioritetləri təyin etdikdən sonra prioritetləri yönəltmək üçün məktəbdənkənar tərəfdaşları +(xüsusi sağlamlıq mövzularının mütəxəssisləri) cəlb etməyin vacibliyini görə bilərsiniz.

Müvafiq əlavə:

- ▶ Əlavə 3. Əlavə məlumat: Mərhələ 2
  - ✓ 3.1. Başlanğıc nöqtənizi qiymətləndirməyə kömək edəcək suallar
  - ✓ 3.2. Prioritetlərin müəyyən ediləsi üzrə seminar

4. Mərhələ 3: Fəaliyyət planı**4.1. Fəaliyyət planı**

Başlanğıc nöqtəsində məktəbin ilkin (baza səviyyədə) qiymətləndirilməsi və məktəb icmasının ehtiyacları və prioritetlərini müəyyənləşdirdikdən sonra STM-ə çevrilmək üçün fəaliyyət planı hazırlanır.

Bu mərhələdə məktəb icmasının üzvləri birgə çalışaraq STM-in yaradılması və inkişafı, habelə STM-in gələcəyi, o cümlədən diqqət yetirilməsi tələb olunan məsələlər, onların həlli üçün fəaliyyətlər və gözlənilən nəticələri özündə əks etdirən fəaliyyət planı hazırlayırlar.

Hər tədris ili ərzində bir prioritet mövzuya diqqətin çəkilməsi və onun reallaşdırılmasına nail olmaq tövsiyə olunur.

Yəni ilk tədris ilində prioritet A fəaliyyətləri həyata keçirilir. İkinci tədris ilində prioritet A ilə bağlı fəaliyyətlər davam etdirilir və prioritet B ilə əlaqədar yeni fəaliyyətlərin icrasına start verilir. Üçüncü tədris ilində A və B prioritetləri ilə bağlı fəaliyyətlər davam etdirilir və prioritet C ilə bağlı fəaliyyətlərin icrasına başlanılır. Hər prioritet üzrə fəaliyyətlər həyata keçiriləndə onların monitorinqi, bitdikdə isə onların qiymətləndirilməsinin aparılması faydalı ola bilər. Prioritetləri belə mərhələli tərtib etdikdə prioritetlər üzərində sərf olunan zaman əvvəlkindən daha az olacaq və yeni fəaliyyətlər əvəzinə daha çox nizamlanmağa fokuslanacaq.

Fəaliyyət planının inkişafı

STM-in yaradılması ilə bağlı fikirləri fəaliyyətə çevirmək üçün atılacaq növbəti addım fərdi fəaliyyət planını inkişaf etdirməkdir. Fəaliyyət planı sağlamlığı təşviq edən məktəbə xas məqsəd və hədəflərə nail olmağa, həmçinin məktəbin inkişafını qiymətləndirməyə kömək edir. Bura hədəf və məqsədlərə nail olmaq üçün istifadə olunan strategiyaların və fəaliyyətlərin siyahısı ilə yanaşı bunların yerinə yetirilməsi üçün tələb olunan vaxt müddəti daxildir. Həmçinin planda fəaliyyətlərin hər biri üçün tələb olunan material və ləvazimatların siyahısı və məsul şəxslərin qeyd edilməsi planının səmərəli icrası üçün faydalı olacaqdır.

Qeyd: Fəaliyyət planının icrasında məktəb icmasının müxtəlif üzvlərinin iştirakı nəzərdə tutulduğundan, onların STM-ə dair daha ətraflı məlumatlandırılması məqsədilə profesional inkişaf üzrə təlimlərin keçirilməsi düşünülməlidir.

Fəaliyyət planını tamamlamamışdan əvvəl regional təhsil və ictimai səhiyyə mütəxəssisləri ilə əlaqə yaradaraq fəaliyyət planının hazırlanması prosesində onların məsləhətləri və fikirlərindən yararlanmaq tövsiyə olunur.

Məktəb fəaliyyət planından istifadə etməklə fərdi fəaliyyət planını təkmilləşdirmək olar.

Müvafiq əlavə:

► Əlavə 4. Əlavə məlumat: Mərhələ 3

✓ 4.1. Planı yazarkən nəzərə almalı olduqlarınız

4.2. Məqsəd və hədəflər

Aydın və əsaslı məqsəd və hədəflərin təkmilləşdirilməsi növbəti tədris ili və gələcək 3-5 il ərzində STM hədəflərini dəqiqləşdirməyə kömək edə bilər. Məqsəd və hədəflər həmçinin qiymətləndirmə mərhələsini müəyyən edir; məqsəd və hədəflər STM-in uğurla həyata keçib-keçmədiyini və hədəflənən nəticələrə çatıb-çatmadığını müəyyənləşdirir.

► Məqsədlər sağlamlıq və rifahın arzuolunan təkmilləşməsidir və seçilmiş prioritet sahələrə əsaslanmalıdır.

► Hədəflərə nail olunması gözlənilən nəticələrə və fəaliyyətlərə bölünmüş ölçüləbilən məqsədlərdir.

Hədəflər SMART (Specific, Measurable, Achievable, Relevant and have a Timeframe) olmalıdır, yəni Spesifik, Ölçülə bilən, Əldə edilə bilən, Müvafiq və Vaxt Çərçivəsi ilə müəyyənləşdirilmiş olmalıdır. SMART hədəfləri qiymətləndirmə planını hazırlamağa yardımçı olacaqdır.

Proses və nəticə hədəfləri

İki növ hədəf var: nəticə və proses hədəfləri.

Proses hədəfləri nəticələri əldə etmək üçün yerinə yetiriləcək fəaliyyətlərdir. Məsələn, sağlamlığın təşviqi ilə bağlı müəyyən sayda müəllim hazırlığı sessiyası və ya prioritetlərin təyini seminarında iştirak edən şagird sayı. Proses hədəfləri proses qiymətləndirməsi ilə uyğunlaşdırılmalıdır.

Nəticə hədəfləri ölçüləbilən nəticələr, məqsədə nail olunduğunu müəyyənləşdirən xüsusi məqsəd versiyalarıdır. Məsələn, şagird/heyət sağlamlıq davranışı və ya emosional rifahına dair nəticə hədəfləri ölçüləbilən dəyişikliklər ola bilər.

Qeyd: Hədəf və məqsədləri müəyyən edərkən bütöv məktəb yanaşmasının 6 komponenti üçün əlavə 1.1-ə müraciət etmək olar. Mükəmməl olaraq hədəflərinizə bu bağlantıların hamısı ilə olmasa da, bir neçəsi ilə yaxınlaşacaqsınız. Bu STM-inizin quruluş olaraq effektiv olmasını və məktəbdə davamlı olmasını təmin edəcək.

Hədəflərə nail olmaqla bağlı həyata keçiriləcək fəaliyyətlərin yerinə yetirilməsi üçün vaxt müddəti qeyd edilməlidir və gözlənilən dəyişiklik səviyyəsini seçərkən realist olmaq lazımdır. Məktəbdənkənar tibb və ya təhsil ekspertləri bu prosesdə kömək edə bilərlər.

Müvafiq əlavə:

▶ Əlavə 1.1. Əlavə məlumat: Giriş

- ✓ 1.1. Bütöv məktəb yanaşmasının 6 komponenti

▶ Əlavə 4. Əlavə məlumat: Mərhələ 3

- ✓ 4.2. Misal (Nümunə): Məktəbdə kobud davranış və zorakılığın aradan qaldırılması

4.3. Göstəricilər

Göstəricilər yol nişanları ilə müqayisə edilə bilər. Bunlar doğru yolda olub-olmamağı, nə qədər yol gedildiyini və nə qədər irəliləmək lazım olduğunu göstərə bilər¹. Başqa sözlə, göstəricilər məktəbdə STM-in ümumi inkişafını, həmin istiqamətdə nə qədər irəlilədiyini, cari vəziyyətdə məqsədlərə və hədəflərə nail olmaq üçün nə qədər irəliləmək lazım olduğunu və ölçmənin aparılmasına yardımçı olur. Göstəricilər STM programının inkişafını və fəaliyyətlərin yerinə yetirilməsi prosesini və nəticələri əks etdirir.

Göstəricilər SMART (Specific, Measurable, Achievable, Relevant and have a Timeframe), yəni Spesifik, Ölçülə bilən, Əldə edilə bilən, Müvafiq və Vaxt Çərçivəsi ilə müəyyənləşdirilmiş olmalıdır.

Qeyd: Bəzən hədəflərin özləri göstəricilər kimi istifadə oluna bilər. Amma bəzən ayrıca göstəricilər yaratmaq lazım olur. Bunlar hədəflərinizin nə qədər mürəkkəb, spesifik və ölçüləbilən olduğundan asılı olacaqdır.

4.4. Kommunikasiya planı

Kommunikasiya və ya əlaqələrin qurulması STM-ə çevrilməyin bütün mərhələlərində önəmli rol oynayır. Məsələn, yaxşı əlaqələrin qurulması aşağıdakılar üçün vacibdir:

1. STM üçün məktəb üzvlərindən, ətraf icmadan dəstək almaq və dəstəyi davam etdirmək.
2. Hansı fəaliyyətlərdə kimin məsuliyyət daşdığını müəyyən etmək (məsələn, STM-ə dair fəaliyyət planını yerinə yetirməkdə və fəaliyyətlərin vaxtında tamamlandığına əmin olmaqda).

Kommunikasiya planı fərqli situasiyalarda səmərəli əlaqələr və ya ünsiyyət qurmağa çox faydalı ola bilər.

Kommunikasiya planındakı addımlar⁶:

1. Kommunikasiya hədəflərini aydınlaşdırmaq
2. Aydın və sadə sərəncamlar vermək
3. Faydalı kommunikasiya üsullarına üstünlük vermək
4. Bütün kommunikasiya fəaliyyətlərini təsvir etmək
5. Kommunikasiya fəaliyyətlərinin həyata keçirilməsi üçün maliyyəşdirməni müəyyən etmək

Qeyd: Rəhbərlikdə ilk üç addım təsvir olunmuşdur; *Məktəb fəaliyyət planında* kommunikasiya planının əsas komponentləri yazıla bilər; bölmə 4.3 *Kommunikasiya Planı* və 4.5.2 *cədvəl: Sağlamlığı təşviq edən məktəbin Kommunikasiya planı*.

Aydın kommunikasiya hədəflərini təyin edin⁷

Kommunikasiya fəaliyyətləri əsasında aydın hədəflərin olması əhəmiyyətlidir. Həmin hədəflər əlaqə məlumatlarınızla nə əldə etmək istədiklərinizdir.

- ▶ Hədəflər işçi qrupun biliyi, münasibəti və ya davranışı ilə əlaqəli ola bilər.
- ▶ Hədəflər SMART (Specific, Measurable, Achievable, Relevant and have a Timeframe) olmalıdır, yəni Spesifik, Ölçülə bilən, Əldə edilə bilən, Müvafiq və Vaxt Çərçivəsi ilə müəyyənləşdirilmiş olmalıdır. Məsələn, məktəb heyəti İşçi Qrupu üçün məlumatlarla bağlı hədəf: Bütün məktəb heyəti planlaşdırma prosesinin ilk üç ayında STM olmanın faydalarından xəbərdar olmalıdır.

Mümkün hədəf qrupları nümunələri:

- ▶ Şagirdlər
- ▶ Məktəb idarə heyəti (şurası)
- ▶ Müəllim və qeyri-müəllim heyəti
- ▶ Valideynlər
- ▶ Məktəb daxilində sağlamlığa məsul mütəxəssislər (məsələn, sosial işçi və tibb bacısı)
- ▶ Yerli səhiyyə qurumları
- ▶ Yerli media
- ▶ İcma rəhbərləri

Aydın və sadə mesajların verilməsi

Kommunikasiya hədəflərini təyin etdikdən sonra hədəflərdən asılı olaraq aydın və qısa mesajlar hazırlamaq önəmlidir.

Doğru mesajlar hazırlamaq üçün adekvat vaxt ayırmaq önəmlidir. Mesajlardan hansının daha faydalı olduğunu araşdırmaq yardımçı ola bilər. Bir çox hallarda pozitiv mesajlardan istifadə etmək daha məqsədəuyğundur.

Məsələn, “şagirdlər daha sağlam olacaq”, ya da “şagirdlər arasında xəstəlik halları azalacaq” kimi mesajlardan istifadə edilə bilər.

Təsirli mesajlar hazırlamaq üçün bəzi məqamlar:

- ▶ İşçi qruplar və hədəflər üçün pozitiv və neqativ bir mesajın daha uyğun olub-olmadığı əvvəlcədən düşünülməlidir.

- ▶ Mürəkkəb və ya ciddi mesajın və ya daha sadə mesajın seçilməsi onların nə dərəcədə təsirli olacağından asılıdır.
- ▶ Mesajlar SMART meyarlarına uyğun hazırlanmalıdır
- ▶ Mesajlar məlumatlılıq səviyyəsi, hədəf qrupların münasibətləri və geniş yayılmış davranış tərzinə uyğun olmalıdır.
- ▶ Mesajların STM-ə çevrilməyə necə kömək edəcəyi və ya təsir edəcəyi haqda düşünülməlidir.

Uğurlu kommunikasiya bağlantılarına qərar verin

Uğurlu kommunikasiya bağlantısı mesajın özü qədər önəmlidir. Bir kommunikasiya bağlantısı seçərkən bunun əlaqə hədəfinizə çatmaqda yardımçı olub-olmadığını özünüzdən soruşmağınız faydalı ola bilər. Bağlantı həmçinin xüsusi işçi qrup üçün də uyğun olmalıdır. Şagirdlərin valideynləri internetdən və sosial media vasitələrindən istifadə etməirlərsə, elektron və sosial media kanallarından bu hədəf qrup kommunikasiya mesajlarını yaymaq üçün istifadə edilməməlidir.

Kommunikasiya bağlantısı nümunələri bunlardır:

- ▶ Broşura (kitabça), buklet və ya plakatlar
- ▶ Məktəb bülleteni
- ▶ Məktəbin internet saytı
- ▶ İnformasiya görüşləri (məsələn, məktəbdaxili yığıncaq, Valideyn-Müəllim Assosiasiyasının iclasları, valideyn komitəsinin iclasları)
- ▶ Mətbuat açıqlamaları və ya press-relizlər
- ▶ Sosial media (Twitter, Facebook və s.)

4.5. Qiymətləndirmə planı

STM üçün qiymətləndirmə STM-in yaradılması üzrə fəaliyyət planının bir hissəsi olmalıdır. STM-ə dair prioritetləri, məqsədləri və hədəfləri seçdikdən sonra hansı zaman aralığında və nəyi qiymətləndirmək haqqında düşünülməlidir.

Qiymətləndirmə prosesindəki addımlar⁶

Qiymətləndirməni planlaşdırmaq və icra etmək üçün bir neçə addım vardır. Bunlar aşağıdakılardır:

- ▶ Mərhələ 1 (STM-ə çevrilmək): qiymətləndirmə proqramını planlaşdırmağa başlayın
- ▶ Mərhələ 1: qiymətləndirməni kimin edəcəyinə qərar verin (məsələn, STM üzrə işçi qrupun üzvləri, regional və ya milli səhiyyədə çalışan qurumların nümayəndələri, kənar ekspertlər, universitetin sosial elmlər, ictimai səhiyyə və ya təhsil kafedralarında çalışan mütəxəssislər, peşəkar monitorinq və qiymətləndirmə üzrə mütəxəssislər)
- ▶ Mərhələ 2-3: qiymətləndirmə prosesinin təsviri, tələb olunan vaxt çərçivəsi, məlumatın toplanacağı mənbələr və s. detalları əlavə etməklə qiymətləndirmə planını təkmilləşdirin

- ▶ Mərhələ 3: müsahibələr, müşahidələr və sorğu kimi müvafiq qiymətləndirmə metodunu (metodlarını) seçin. Qiymətləndirmə metodlarının uyğunluğu müxtəlif faktorlardan, məsələn, hansı müddətdən, mənbələrdən və nəyin ölçüldüyündən asılı olacaq.

Qeyd: başlanğıcda aparılan qiymətləndirilmə baza səviyyəsinin müəyyən edilməsinə kömək edir və bu qiymətləndirmə sayəsində əldə olunan nəticələr gələcəkdə dinamikada inkişafı müşahidə etməyə imkan verəcəkdir.

- ▶ Mərhələ 5: qiymətləndirməni həyata keçirmək
- ▶ Mərhələ 5: mövcud STM-in inkişafı üçün qiymətləndirmənin nəticələrindən istifadə edin

Məktəb fəaliyyət planında fərdi qiymətləndirmə planı doldurula bilər.

Müvafiq əlavə:

- ▶ Əlavə 4. Əlavə məlumat: Mərhələ 3
  - ✓ 4.4. Qiymətləndirməni planlaşdırarkən ortaya çıxan suallar
  - ✓ 4.5. Qiymətləndirmənin növləri: proses, yekun və nəticə

4.6. Planın tərtibatı və təftişi

STM üzrə işçi qrup STM-lə bağlı fəaliyyət planının tərtib edilməsinə məsuliyyət daşıyır. Bununla yanaşı məktəblə bağlı geniş icmanın STM və onun inkişafı ilə bağlı sadə və aydın dildə məlumatlandırılması tövsiyə edilir. STM-lə bağlı fəaliyyət planının tamamlanmasından əvvəl məktəb müxtəlif icma üzvləri ilə müzakirə aparmalı və onların fikirlərini öyrənməlidir. Fəaliyyət planı məsuliyyət, öhdəlik və iştirakçılıq hissi yaradır. Fərqli iştirakçılar üçün (məsələn, şagirdlər, müəllim/qeyri-müəllim heyəti və valideynlər) uyğunlaşdırılmış sorğu anketlərini təqdim etməklə onların fikir və münasibətlərini öyrənmək olar.

Qeyd: əlaqələrin yaradılması və tətbiq edilməsi vaxt tələb edir. Bu vaxt çərçivəsi STM-lə bağlı fəaliyyət planında nəzərə alınmalıdır. Fəaliyyət planının layihəsi ilə bağlı bütün şərtlər, təkliflər və fikirlər toplanıldıqdan sonra STM-lə bağlı İşçi Qrup şərtləri müzakirə etməli və lazımi dəyişikliklər etməlidir.

Müvafiq əlavə:

- ▶ Əlavə 4. Əlavə məlumat: Mərhələ 3
  - ✓ 4.6. Planı tərtib edərkən və nəzərdən keçirərkən müzakirə olunacaq suallar

5. Mərhələ 4: Fəaliyyətə başlamaq

5.1. Yekun planın paylaşılması

Sağlamlığı təşviq edən məktəb olmaq üçün bütöv məktəb birliyinin iştirakı tələb olunur. Buna görə də, sağlamlığı təşviq edən məktəbin yekun planı hazır olduqda, onu bütün aidiyyəti və maraqlı tərəflərə paylamaq bu prosesin bir hissəsidir. Bu hər kəsə çəkilməmiş əziyyətin bəhrəsini görməyə imkan verir. Həmçinin bu, məktəb birliyi xaricindəki tərəfdaşlara məlumat vermək və daha çox dəstək təmin etmək üçün bir fürsətdir. Yekun STM-lə bağlı inkişaf planının paylaşılması kommunikasiya planının bir hissəsi olmalıdır.

Əlavələr :

- ▶ Əlavə 5. Əlavə məlumat: Mərhələ 4
  - ✓ 5.1. Yekun planının geniş yayılması üçün istifadə olunan imkanlar

5.2. Planın gündəlik fəaliyyətin və ya işin tərkib hissəsinə çevrilməsi

STM-in məqsəd və hədəflərinə çatmaq üçün planı məktəb icmasının gündəlik fəaliyyətinin bir hissəsinə çevirmək önəmlidir. Planı həyata keçirmək üçün sağlamlığı təşviq edən məktəbin yaradılması ilə bağlı fəaliyyət planındakı strategiyaları tətbiq etmək lazımdır. Buna görə hər hədəf qrupla ilə əlaqədar xüsusi fəaliyyətlərin təşkil edilməsi vacibdir. Bu mərhələdə valideynlərdən, şagirdlərdən və məktəbtərafı icmadan, digər maraqlı tərəflərdən kömək almaq olar.

Fəaliyyətə başlamaq üçün köməkçi məlumatlar:

- ▶ Nailiyyətlərin təyin edilməsi məsləhətdir⁸. Bu, fəaliyyət prosesini qiymətləndirmək və uyğun olan düzəlişlər etməyə imkan verir.
- ▶ Prosesin bu mərhələsində effektiv əlaqə və uzlaşma ciddi əhəmiyyət daşıyır. Çətinliklərin vaxtında müəyyən olunması və həll edilməsi lazımı tədbirlərin görülməsi və fəaliyyətlərin vaxtında tamamlanmasına şərait yaradır. Buna görə də, təcrübələri, irəliləyişləri və çətinlikləri paylaşmaq üçün də vaxt ayırmaq vacibdir.
- ▶ Məktəb icmasında sağlamlığı təşviq edən bir məktəbə çevirmə prosesi ilə bağlı ən yaxşı təcrübələrin bölüşdürülməsi hər kəsin proses və nəticə haqqında yaxşı bir anlayışa sahib olmasını təmin edə bilər. Habelə prosesin təkmilləşdirilməsinə xidmət edəcək dəyərli müzakirələrə imkan yaradacaqdır.

Müvafiq əlavə

- ▶ Əlavə 5. Əlavə məlumat: Mərhələ 4
  - ✓ 5.2. Fəaliyyətə başlayarkən nəzərə alınmalı suallar

6. Mərhələ 5: Monitoring və Qiymətləndirmə

6.1. Monitoring və Qiymətləndirmə

Monitoring və qiymətləndirmə sağlamlığı təşviq edən məktəb planı və fəaliyyətləri haqqında əhəmiyyətli məlumatlar əldə etməyə imkan verir. Bura aşağıda göstərilən məqamlar da daxildir:

- ▶ Hal-hazırda davam edən fəaliyyətlərin irəliləyişi
- ▶ Planın həyata keçirilməsində yaranan çətinliklər və uğurlar
- ▶ Sağlamlığı təşviq edən məktəbin nəzərdə tutulan məqsəd və hədəflərinə görə effektivliyi
- ▶ Sağlamlığı təşviq edən məktəbin məktəb icması üçün uyğunluğu

Məktəb icmasının STM-in yaradılması və inkişafı ilə bağlı prioritetləri, maraqları, ehtiyacları və gözləntiləri, o cümlədən gözlənilən nəticələri dəyişə bilər. Buna görə də, STM planının tərtib edilməsi, uyğunlaşdırılması və həyata keçirilməsi daim izlənilməli və ona müvafiq korreksiyalar edilməlidir. Hər 3-4 ildən bir bu planın icrası ilə bağlı monitoring aparılmalı, görülmüş işlər və əldə edilmiş nəticələr qiymətləndirilməli və plana yenidən baxış keçirilməlidir.

Qeyd: Monitoring və qiymətləndirmənin keçirilməsi məktəb kollektivinin və məktəb icmasının digər üzvləri tərəfindən müsbət qarşılanmaya da bilər. Onlar bunu fəaliyyətlərinin yoxlanması və buraxılmış səhvlərin müəyyən edilməsi və hətta qınanmaları kimi qəbul edə bilərlər. Buna görə də, monitoring və qiymətləndirmənin faydasını əvvəlcədən izah etmək əhəmiyyətlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Barnekow, V., Buijs, G., Clift, S., Jensen, B. B., Paulus, P., Rivett, D. & Young, I. (2006). Health-promoting schools-definition and role of indicators in "Health Promoting Schools: a resource for developing indicators"(41-60). IPC, WHO regional Office for Europe, Copenhagen
2. Bruinen, G. (2009). Effective and efficient health promotion in schools; the Rotterdam experience. In G. Buijs, Jociute A., Paulus P. & Simovska V. (Ed.) "Better schools through health: learning from practice. Case studies of practice presented during the third European Conference on 2 Health Promoting Schools, held in Vilnius, Lithuania, 15-17 June 2009"(33-35). ISBN 978-9986- 649-33-5
3. Dawson, M., Bessems, K., Buijs, G. (2006) schoolSlag Prioriteitenworkshop Basisonderwijs. Woerden, NIGZ
4. Lanfranconi, E. (2006). A self-evaluation tool for linking health-promoting schools with school development in Switzerland. In V. Barnekow, Buijs, G., Clift, S., Jensen, B. B., Paulus, P., Rivett, D. & Young, I. "Health Promoting Schools: a resource for developing indicators"(159-168). IPC, WHO regional Office for Europe, Copenhagen
5. Preamble to the Constitution of the World Health Organization as adopted by the International Health Conference, New York, 19 June - 22 July 1946; signed on 22 July 1946 by the representatives of 61 States (Official Records of the World Health Organization, no. 2, p. 100) and entered into force on 7 April 1948. The definition has not been amended since 1948 SHE online school manual 24
6. RIVM (2013). Handleiding Gezonde School middelbaar beroepsonderwijs. <https://www.gezondeschool.nl/communicatiematerialen-en-instrumentengezonde-school-1>
7. RIVM (2013). Handleiding Gezonde School middelbaar beroepsonderwijs, Communicatieplan. <https://www.gezondeschool.nl/communicatiematerialen-eninstrumenten-gezonde-school-1>
8. Simovska, V., Dadaczynski, K., Viia, N.G., Tjomsland, H.E., Bowker, S., Woynarowska, B., de Ruiter, S., Buijs, G. (2010). HEPS Tool for Schools: A Guide for School Policy Development on Healthy Eating and Physical Activity. Woerden, NIGZ.
9. Sokou, K. (2009). Pupils as health promoters and researchers on understanding, genuineness and respect. In G. Buijs, Jociute A., Paulus P. & Simovska V. (Ed.) "Better schools through health: learning from practice. Case studies of practice presented during the third European Conference on 2 Health Promoting Schools, held in Vilnius, Lithuania, 15-17 June 2009"(48-50). ISBN 978-9986- 649-33-5
10. St Leger, L., Young, I., Blanchard, C., Perry, M. (2010) Promoting Health in Schools: from Evidence to Action. An International Union for Health Promotion and Education (IUHPE) publication <http://www.iuhpe.org/index.html>
11. Vezzoni, M., Morelli, C., Calaciura, A., Mariani, C., Acerbi, L. Tassi, R., Penati, M., Bonaccolto, M., Fantini, Luigi, Sequi, C. & Germani, T. (2009). "My dear Pinocchio": The Italian way to the health promoting school. In G. Buijs, Jociute A., Paulus P. & Simovska V. (Ed.) "Better schools through health: learning from practice. Case studies of practice presented during the third European Conference on 2 Health Promoting Schools, held in Vilnius, Lithuania, 15-17 June 2009"(22-24). ISBN 978- 9986- 649-33-5
12. World Health Organization (2008) "School Policy Framework: implementation of the WHO global strategy on diet, physical activity and health." ISBN 978 92 4 159686 2

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1. Giriş

1.1. Bütöv məktəb yanaşmasının 6 komponenti

Sağlamlığın inkişaf etdirilməsinin istiqamətli bütöv məktəb yanaşması aşağıdakı altı komponentə ayrılı bilər¹⁰:

- ▶ **Sağlam məktəb siyasəti** sağlamlıq və rifahı təşviq etmək üçün nəzərdə tutulmuş sənədlər və ya qəbul edilmiş qaydalardır. Bu siyasətlər hansı qidalardan məktəbdə verilə biləcəyini və ya məktəb zorakılığının qarşısının alınması, yaxud həll olunmasını idarə edə bilər. Siyasətlər məktəb planının bir hissəsidir.
- ▶ **Məktəbətrafi mühitə** binalar, həyət və məktəbətrafi sahələr daxildir. Məsələn, məktəb həyətini istirahət və fiziki fəaliyyət üçün daha xoşa gələn hala gətirmək sağlam fiziki ətraf mühit yaratmağa misal ola bilər.
- ▶ **Məktəbin sosial mühiti** məktəb icması üzvləri arasındakı əlaqələrin keyfiyyəti ilə əlaqədardır; məsələn, şagirdlər və şagirdlər ilə məktəb kollektivi arasındakı əlaqə. İctimai ətraf mühit valideynlər və daha geniş cəmiyyət arasındakı əlaqələrdən təsirlənir.
- ▶ **Fərdi sağlamlıq bacarıqları və fəaliyyət səlahiyyətləri** tədris planı və bir sıra fəaliyyətlərlə təşviq oluna bilər. Hansı ki, bu fəaliyyətlər onların bilik və bacarıqlarını inkişaf etdirərək səlahiyyətlər yaratmağa və sağlamlıq, rifah və təhsil nailiyyətləri əldə etməyə kömək edir.
- ▶ **İcmadaxili əlaqələr** məktəb ilə şagirdlərin ailələri və ətraf icmadakı məktəb və əsas qruplar/fərddər arasındakı əlaqələrdir. Cəmiyyətdəki maraqlı tərəflərlə məsləhətləşmək və əməkdaşlıq etmək STM səylərini dəstəkləyəcək və STM fəaliyyətlərində məktəb icmasını dəstəkləyəcək.
- ▶ **Tibb xidmətləri** birbaşa şagird xidmətlərini təmin edərək şagirdlərə qayğı göstərən və onları sağlamlığa təşviq edən yerli və regional məktəb əsaslı və ya məktəblə əlaqəli xidmətlərdir. Buna xüsusi ehtiyacları olan şagirdlər daxildir. Sağlamlıq xidməti işçiləri, məsələn, gigiyena və cinsi təhsil kimi müəyyən mövzularda müəllimlərlə birlikdə çalışa bilərlər.

Əlavə 2. Əlavə məlumat: Mərhələ 1**2.1. Suallar: Məktəb liderlərinə üstünlüklərin bildirilməsi**

STM-in üstünlüklərini məktəb fəallarına bildirməyə hazırlaşarkən, aşağıdakı sualları qiymətləndirmək və onları təkzib və ya həll etmək üçün sübutlar tapmaq faydalı olar.

1. Məktəb rəhbərliyinin və ya baş müəllimin STM qurulmasına qərar verməsini dəstəkləməməsinə nə səbəb ola bilər? Məsələn:
  - a. Məktəbdə hal-hazırda oxşar proqramlar vardır. Məsələn, davamlı inkişaf edən və ya təhlükəsiz məktəb. Sağlamlığın təşviqi istiqamətli məktəb yaratmaq hal-hazırda mövcud olan proqramları geridə qoyması və ya əlavə iş tələb etməsi onları qorxudur*.
  - b. Məhdud vaxt/resurslar
  - c. Sağlamlığın təşviqinin məktəb mühiti üçün bir prioritet olmaması düşüncəsi
  - d. Məktəbə faydası olacağı ilə razılaşmamaq
2. Məktəb rəhbərliyinin və ya direktorun prioritet məsələləri hansılardır?

* Bu nümunə məktəbiniz üçün də etibarlıdırsa, aşağıdakı məlumatları görmək istəyə bilərsiniz

Oxşar proqram və fəaliyyətləri olan məktəblər

Məktəbdə STM-lə (məsələn, təhlükəsiz məktəb və ya sağlamlıq ilə əlaqədar digər tədbirlər) bağlı oxşar proqramlar və ya fəaliyyətlər varsa, aparıcı müəllimlər və ya məktəb rəhbərliyi STM olmaq üçün əlavə dəyişikliklər etməkdən imtina edə bilərlər. Onlar bu tədbirlərin bütöv məktəb yaşamasının mövcud fəaliyyətlərini əvəz edəcəyini düşünə bilərlər. Sağlamlığı təşviq edən məktəb digər proqram və ya fəaliyyətləri təşkil etmək üçün bir sistem təmin edə bilər, bu da onların daha effektiv olmasına köməkçi olur. Bu, məktəb rəhbərliyinə çatdırılması əhəmiyyətli bir mesaj ola bilər.

2.2. Maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi

Maraqlı tərəflərin STM yaratmaq prosesində necə və nə zaman iştirak etmələri onların kim olmaqların və STM-lə bağlı yaradılmış İşçi Qrupun qərarından asılıdır. Maraqlı tərəflər STM-lə bağlı aparılan fəaliyyətə yardım edə bilərlər. Maraqlı tərəflərin STM yaradılması prosesinə başlanğıcdan qoşulmalar idealdır və məqsədmüvafiqdir. Lakin onlar həmçinin fəaliyyət planının istənilən mərhələsindən prosesə qoşula bilərlər.

Məsələn:

STM prioritetləriniz seçildikdən sonra əhəmiyyətli dəyişikliklər etmək üçün məktəbdənkənar maraqlı tərəflərlə əməkdaşlıq etmək tələb oluna bilər.

- STM planının ilkin versiyasını əldə etdikdən sonra rəy və dəstək almaq üçün məktəbdənkənar maraqlı tərəflərlə (məsələn, icma liderləri) əlaqə yaratmaq məqsədmüvafiq ola bilər. Və ya onları STM-in inkişafı üçün tərtib olunmuş planla *Fəaliyyətə başlama* mərhələsində (4-cü mərhələ) məlumatlandırmaq nəzərdən keçirilə bilər.

2.3. Misal (Nümunə): Siyasətçilərin dəstəyinin qazanılması

Bəzi hallarda yerli siyasətçilərin dəstəyini qazanmaq əhəmiyyətlidir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, siyasətçilər daha çox qısa müddət ərzində müsbət nəticə verən fəaliyyətlərə üstünlük verirlər. STM-lə bağlı nəticələr isə, adətən bir neçə ildən sonra müşahidə edilir. Bu səbəbdən siyasətçilər STM-lə bağlı çox da maraqlı olmaya bilərlər. Bu səbəbdən onların cəlb edilmələri üçün düzgün mesajların seçilməsi xüsusilə vacibdir. Məsələn, Hollandiyanın Rotterdam şəhərində yerli siyasətçilər "potensialı ən üstün səviyyəyə çıxarmaq"⁷ mesajını istifadə edərək STM-ləri dəstəkləməyə razılıq vermişdilər. Məktəbi tərk edənlərin faizi yüksək olan bu liman şəhərində təhsil vəziyyətinə maraq duyan yerli siyasətçilər/tərəfdaşlar təhsil səviyyəsini yüksəltmək üçün STM yanaşmasını dəstəkləyirlər.

2.4. İşçi Qrupun fəaliyyəti nədən ibarətdir?

STM üzrə İşçi Qrupun rolu məktəb icmasına STM-ə çevrilməkdə və dayanıqlı fəaliyyət göstərməkdə rəhbərlik etməkdir.

- ▶ İşçi Qrup məktəb icmasının ehtiyaclarını və prioritetlərini müəyyən etmək üçün məktəbin sağlamlıqla əlaqədar mövcud təlimatlarını və fəaliyyətlərini qiymətləndirir.
- ▶ İşçi Qrup STM-in inkişafının bütün mərhələləri ərzində məktəb icmasının fəaliyyətinə rəhbərlik edir.
- ▶ İşçi Qrup həmçinin məktəbin STM-ə çevrilməsi və STM kimi fəaliyyətini davam etdirməsini təmin etmək üçün məktəb icmasının fəaliyyətini dəstəkləyir.

2.5. İşçi qrup üzvlərini təyin etmək üçün suallar

1. Məktəb icmasına kimlər daxildir və ya üzvlər kimlərdir və Əlavə 2, 2.4-də verilən fəaliyyətlərə dair onların fikirləri nədir və hansı töhfəni verə bilərlər. İşçi Qrup hansı işləri görür?
2. Məktəb icmasından kənar işçi qrupda olması məqsəduyğun olan təşkilatlar/şəxslər varmı? Məktəb icmasında olmayan mütəxəssis varmı?
3. Onların rolları nə ola bilər və ya işçi qrupun fəaliyyətinə nə kimi töhfələri ola bilər?
4. Məktəb icmasının daxilində və ondan kənardə ən uyğun və motivasiyalı üzvlər kimlərdir?
5. Bu üzvlər indiki rollarını yerinə yetirmək üçün kifayət qədər vaxta malikdirlərmi? (ideal olaraq növbəti bir neçə dərs ili ərzində).

2.6. İşçi qrupu yaratmaq üçün tövsiyələr

İşçi qrupun 5 və ya 8 iştirakçıdan ibarət olması tövsiyə olunur. Daha böyük bir qrupda yetkin fikrə gəlmək daha çətin ola bilər və daha çox adamın cəlb edilməsini tələb edə bilər. Eyni zamanda, əsas hədəf qrupların bütün nümayəndələrinin fikrini, dəstəyini və köməyini almaq vacibdir.

STM-in inkişafı, fəaliyyətlərin icrası və qiymətləndirilməsi prosesində şagirdlərin aktiv iştirakı əhəmiyyətlidir. Şagirdlərin əhəmiyyətli bir baxış bucağı var və bu müddətdə onlara aktiv rol oynamağa imkanın yaradılması ilk növbədə STM-lə bağlı qəbul edilən yeni siyasət, təlimatlar və

icra edilən fəaliyyətlərə dair onlar arasında məsuliyyət və öhdəlik hissini artıracaqdır. Şagirdlərin fəal iştirakı STM fəaliyyətlərinin əsas meyarlarından biridir.

STM-in İşçi Qrupu yaradıldıqdan sonra hər üzvün rolunu və öhdəliklərini təsdiq etmək əhəmiyyətlidir. Daha sonra üzvlərin nə zaman görüşəcəkləri və hər yığıncağın nə qədər davam edəcəyi barədə qərar verilməlidir. Bu əhəmiyyətli addımları başa çatdırmaq üçün *Məktəb fəaliyyət planının* 2.1 və 2.2-ci (Başlanğıc) bölmələrindəki cədvəllərə baxa bilərsiniz.

2.7. Misal (Nümunə): İşçi Qrup: Vəzifələrin müəyyən edilməsi və icrası

İtaliyanın Lombardia bölgəsindəki “Əzizim Pinokio” adında* STM proqramına qatılmağı qəbul edən məktəblərdən üç addım atmaqları tələb olunub:

1. Məktəb heyətinin tam razılığını əldə etmək.
2. Həm məktəb planında, həm də məktəbin internet saytında STM-ə çevrilmənin məqsədini izah etmək.
3. Müəllimlər, qeyri-müəllim işçilər, valideynlər, şagirdlər və səhiyyə işçilərindən ibarət STM İşçi Qrupu yaratmaq.

STM üzrə İşçi qrupun aşağıdakı vəzifələri olub:

1. Məktəblərdəki sağlamlıq vəziyyətini qiymətləndirmək və təhlil etmək
2. Məktəb icmasının köməyi ilə STM prioritetlərini seçmək
3. Sağlamlıq prioritetlərinə əsaslanan məqsədlər, hədəflər və tədbirlər təklif etmək
4. Aktiv və ya interaktiv tədris üsullarından istifadə edərək sağlamlıqla bağlı mövzuları tədris kurikulumuna inteqrasiya etmək
5. Sağlamlıq mövzularını məktəb siyasətinə, mühitə və sağlamlıq xidmətlərinə inteqrasiya etmək
6. Məktəb və məktəbdənkənar icma arasında imkanların genişləndirilməsi prosesinə başlamaq və icma nümayəndələrinin aktiv iştirakını təşviq etmək
7. STM fəaliyyətlərini və nəticələrini, yerli universitet və ya səhiyyə müəssisələrindən dəvət edilmiş monitorinq və qiymətləndirmə sahəsində mütəxəssislə birgə qiymətləndirmək.

STM-in İşçi Qrupu ayda bir dəfə və ya daha tez-tez görüşür. İlk yığıncaqda STM olmağın üstünlüklərinin məktəb icmasına çatdırılması üçün kommunikasiya planı müzakirə edilir; STM-ə çevrilmək məqsədi ilə prosesin bütün mərhələlərini planlaşdırmaq üçün müzakirələr (toplantılar) təşkil edilir.

* “Əzizim Pinokio: Sağlamlığı təşviq edən məktəblərə aparan İtaliyan yolu” adlı nümunə “Sağlamlıq vasitəsilə ən yaxşı məktəblərə nail olmaq: təcrübədən öyrənmə”¹¹.

Əlavə 3. Əlavə məlumat: Mərhələ 2**3.1. Başlanğıc nöqtəsini qiymətləndirməyə kömək edəcək suallar**

STM üzrə sürətli qiymətləndirmə aləti və ya digər qiymətləndirmə metodundan istifadə etməzdən əvvəl aşağıdakı sualları STM-in İşçi Qrupu olaraq müzakirə etmək faydalı ola bilər. Bu suallar əvvəlcədən düşünməyə və məktəbdə baza səviyyədə qiymətləndirmə aparılmasına faydalı ola bilər.

1. Məktəbin sağlamlığı inkişaf etdirməyə yönəldilmiş mövcud bir məktəb siyasəti varmı? Əgər varsa, ümumiyyətlə kollektiv/məktəb icması tərəfindən bu siyasət tanınırmı və tətbiq edilirmi? Hal-hazırda istifadə olunurmu?
2. Məktəbdə sağlamlığın təşviqi və inkişaf etdirilməsi ilə bağlı mövcud prioritetlər varmı?
3. Məktəbdə sağlamlığın təşviqi və inkişaf etdirilməsi ilə bağlı həyata keçirilən fəaliyyətlər varmı? Bu tədbirlər siniflərə görə dəyişirmi? Həmin tədbirlər müəllimdən müəllimə fərqlənirmi? Həmin tədbirlər bütün məktəb icmasını əhatə edirmi?
4. Hansı təşkilati amillər şagirdlər və işçilərin məktəbdəki sağlamlığın təşviqi fəaliyyətlərini dəstəkləyir?
5. Hansı fiziki amillər şagirdlər və işçilərin məktəbdəki sağlamlığın təşviqi fəaliyyətlərini dəstəkləyir?
6. Hansı fərdi amillər, məsələn, münasibətlər, inanclar və ya zaman şagirdlər və işçilərin məktəbdə sağlamlığın təşviqinə yönəldilmiş fəaliyyətlərini dəstəkləyir?
7. Məktəb icmasının sağlamlıq davranışında etnik, dini və sosial-iqtisadi fərqliliklər varmı? Əgər belədirsə, bu fərqliliklər nədir və bunlar necə həll oluna bilər?
8. Məktəb sağlamlığının inkişafı söylərini hal-hazırda dəstəkləyən məktəbdənkənar maraqlı tərəflər varmı? Əgər varsa, bunlar kimlərdir və onların rolları nədən ibarətdir?
9. Sağlamlığı təşviq etmə söyləri üçün mövcud insan və maliyyə resursları hansılardır?

3.2. Prioritetlərin müəyyən edilməsi üzrə seminar**Prioritetlərin müəyyən edilməsi üzrə seminarın məqsədi:**

- ▶ STM-in yaradılması üçün məktəb icmasının daha çox dəstəyini almaq
- ▶ STM-in fokusu və prioritet mövzuları ətrafında yetkin fikrə gəlmək və birgə məsuliyyət və öhdəlik hissini aşılamaq
- ▶ Prioritet sahələri seçmək və müzakirə etmək

Sağlamlığı təşviq edən məktəb işçi qrupunun rolu: Sağlamlığı təşviq edən məktəb işçi qrupunun bir və ya bir neçə üzvü seminarın aparıcıları (liderləri) ola bilərlər. Onlar seminar iştirakçılarını seçmək və seminarlar təşkil etmək üçün bir strategiya tərtib edirlər. İşçi Qrupun qərarları səsvermə yolu ilə qəbul edilir.

Seminar necə keçilir: Məktəb icmasının üzvləri seminarda iştirak etmək üçün seçilir və ya könüllü olurlar. Onlar 3 qrupa bölünürlər: məktəb kollektivi, valideynlər və şagirdlər.

Seminarı 3 hissədən ibarət təşkil etmək tövsiyə olunur³:

1. **Giriş:** İştirakçılara məktəbin qiymətləndirilməsinin nəticələri haqqında məlumat verilir. Seminarın necə olacağı barədə, həmçinin səhiyyə prioritetlərinin təyin olunması, hədəflər haqqında məlumat təqdim edilir.
2. **Prioritetlərin müəyyən olunması** (Üstünlükləri aydınlaşdırma): Seminar iştirakçıları seminar lideri tərəfindən sağlamlıq prioritetlərini seçmək üçün müvafiq istiqamətlər alırlar.
3. **Nəticə:** Qrup olaraq iştirakçılar növbəti 3-5 il ərzində həll olunacaq sağlamlıqla bağlı 3-5 prioritet seçirlər (hər il üçün bir mövzu).

Seminarın sonunda hər qrup müəyyən etdiyi prioriteti təqdim edə bilər. Seminarın aparıcısı (və ya lideri) nəticələri toplayır və onları müzakirə edir. Sonda yekun prioritetlərin qəbulu üçün STM-in İşçi Qrupuna təqdim edilir. Seminar 1.5-2 saat davam edə bilər.

Şagirdlərin iştirakı

Şagirdlərin, yaşlarından asılı olaraq, sağlamlıq prioritetlərini başa düşmə qabiliyyətləri fərqli ola bilər. Bu səbəbdən onları seminara cəlb etmək heç də həmişə düzgün olmaya bilər. Şagirdlər seminara qatıldıkları halda müzakirələr onların bilik və qavrama səviyyəsinə uyğunlaşdırılmalıdır. Alternativ olaraq, müəllim sinifdə - fikir mübadiləsi, prioritet seçmə kimi bacarıqları inkişaf etdirmək üçün seminar keçə bilər.

Əlavə 4. Əlavə məlumat: Mərhələ 3**4.1. Planı yazarkən nəzərə alınmalı olduqlarınız**

Fəaliyyət planı tərtib edilərkən aşağıdakıları nəzərə almaq vacibdir:

1. Məktəb icmasının xüsusiyyətləri, ehtiyacları və prioritetləri
2. Fəaliyyət planında olan planlar/tədbirlər, gözlənilən nəticələr, müddətlər, mövcud olan insan resursları və maliyyə mənbələri nəzərə alınmalıdır
3. Fəaliyyətin vəzifələri, rolları və tarix cədvəli aydın qeyd olunmalı və sənədləşdirilməlidir. *Məktəb fəaliyyət planı* fərdi planlaşdırma sənədini yazmamışdan əvvəl detalları xəritələşdirməyə kömək edə bilər.
4. Yalnız məhdud sayda fəaliyyətlər və prioritet sahələr eyni anda təqdim olunmalıdır. Eyni anda çox dəyişiklik etmək məktəb kollektivinin həddindən artıq yüklənməsinə yol açaraq keyfiyyət və motivasiyanın aşağı düşməsinə səbəb ola bilər.

4.2. Misal (Nümunə): Məktəbdə kobud davranışın və zorakılığın aradan qaldırılması

Məktəbdə kobud davranış və zorakılıqla bağlı narahatedici bir meyilin aşkar edilməsi N sayılı ibtidai təhsil məktəbinin (Pireus, Yunanıstan) müdirini sövq etdi ki, o, Uşaq Sağlamlığı İnstitutunun tədqiqatçılara və səhiyyə mütəxəssislərinə STM planını inkişaf etdirməyə kömək etmələri üçün müraciət etsin.

Məktəbdə mövcud vəziyyətin dəyərləndirilməsi, yeni baza səviyyənin müəyyən edilməsi dəvət edilmiş tədqiqatçılar və məktəb müəllimlərinin əməkdaşlığı sayəsində baş verdi. STM-in əsas məqsədi məktəb şagirdləri, valideynlər və müəllimlər arasında qarşılıqlı anlayışı, etibar və hörməti vurğulayan səmimi bir məktəb inkişaf etdirmək idi. Məqsəd tələbələr, müəllimlər və səhiyyə mütəxəssisləri tərəfindən seçildi.

Şagirdlər sağlamlığı təşviq edən məktəblə bağlı fəaliyyətlər seçdi və həyata keçirdilər.

Fəaliyyətlər:

- ▶ Müəllimlər tərəfindən istiqamətləndirilən şagirdlər məktəb kollektivinin zorakılıq mövzusunda təcrübə və düşüncələrini araşdırdılar.
- ▶ Şagirdlər STM-in nə olduğunu ifadə etdilər.
- ▶ Şagirdlər həm müsbət, həm də mənfi məktəb hadisələri ilə əlaqədar hekayələr yazdı və rəsmlər çəktilər.
- ▶ Şagirdlər kommunikasiya, yoldaşlıq və problem həll etmə ilə əlaqədar tamaşalar nümayiş etdirdilər.
- ▶ Şagirdlər məktəbi emosional baxımdan xoş və cəlbedici bir mühit etmək üçün çalışdılar.

- ▶ 5 məktəb müəllimi sağlamlığı təşviq edən məktəbin yaradılması və qiymətləndirilməsi, məktəb sağlamlığının təşviqi və inkişaf etdirilməsi ilə əlaqədar bacarıqların inkişaf etdirilməsi və aktiv öyrənmə üsullarının tətbiq olunması mövzularında 9 saatlıq təlimdən keçdi.
- ▶ Sağlamlığı təşviq edən məktəbdə şagirdlərin işlərini məktəb icmasına təqdim etmək üçün sərgi və festival keçirildi.

4.3. Misal (Nümunə): Fəaliyyət planının xəritələşdirilməsi

Aşağıdakı cədvəl İsveçrədəki STM-in öz proqramlarını qiymətləndirmək üçün etdiyi sxemə əsaslanır⁴

	Biz nəyi dəyişmək istəyirik? (keyfiyyət məqsədi)	Biz dəyişikliyi necə görürük? (göstərici)	Məqsədlərimizə necə çatmaq istəyirik? (fəaliyyətlər)	Dəyişikliyi nə zaman və necə ölçürük? (qiymətləndirmə)
1-ci məqsəd	Şagirdlərin və valideynlərin iştiraklarını artırmaq	Şagirdlər qərarlara cəlb olunurlar; Valideynlərin rəsmi nümayəndə heyəti var	Məktəb şurası və ya valideyn iclası təşkil edin və yığıncaqların məzmununu saxlamaq və sonradan şərhlər vermək üçün bütöv məktəb / məktəb heyəti üçün bir üsul yaradın	Məktəb ilinin sonunda şagird şurasının fəaliyyəti qiymətləndirilir; ikinci ilin yayında valideynlərin görüşlərinin faydalı olub-olmadığı aydın görünəcək
2-ci məqsəd	Zorakılıqdan uzaq durun - qarşıdurmaların və çətin vəziyyətlərin qarşısını konstruktiv bir şəkildə alın və ya onları tənzimləyin	Şagirdlər çətin vəziyyətlərlə dialoq yolu ilə, bəlkə də üçüncü bir neytral şəxsin dəstəyi ilə qarşılaşırlar	Şagirdlərin bir-biri ilə dialoqunu artırmaq və bir-birilərinə hörmət etmək məqsədi ilə sülhməramlılar və ya mediatorlar qrupunun yaradılması layihəsi	Sülhməramlı uşaqların konfransında həyata keçirilən aylıq qiymətləndirmə və iki il sonrakı yazılı qiymətləndirmə

4.4. Qiymətləndirməni planlaşdırarkən ortaya çıxan suallar

Qiymətləndirməni planlaşdırarkən qiymətləndirmə ilə əlaqədar aşağıdakı sualları nəzərə almaq faydalı ola bilər. Qiymətləndirmədə suallara cavab vermək, uyğun göstəriciləri və ölçü üsullarını inkişaf etdirməyinizə kömək olacaq:

1. Planlaşdırılan fəaliyyətlər nə dərəcədə tətbiq olunub?
2. Məqsəd və hədəflərə nə dərəcədə nail olunub?
3. Çətinliklər nələrdir və bunlar necə həll oluna bilər?
4. Çətinliklərin öhdəsindən gəlməkdən nə kimi nəticələr çıxarmaq olar?
5. Məktəb kollektivinin yeni STM tətbiqinə münasibəti necədir?
6. Valideynlərin yeni STM tətbiqinə münasibəti necədir?
7. Şagirdlərin yeni STM tətbiqinə münasibəti necədir?
8. Sağlamlığı təşviq edən məktəbin qazandığı uğurlar təbliğ edilibmi və qeyd olunubmu?

4.5. Qiymətləndirmənin növləri: proses, yekun və nəticə

Qiymətləndirmənin növləri

Qiymətləndirmənin təsnifatı proses, yekun və nəticələrin qiymətləndirilməsidir.

Prosesin qiymətləndirilməsi STM fəaliyyətlərinin planlaşdırıldığı kimi nə dərəcədə həyata keçirildiyini göstərir. Bu, STM proqramının irəliləyişini və prosesi izləmək üçün bir yoldur və bu qiymətləndirmə növünü nəyin faydalı olub-olmadığını tapmaq və səbəbini qiymətləndirmək üçün istifadə edilə bilər. Nəyin və nəyə görə faydalı olmadığını/işləmədiyini və bunun səbəbini öyrəndikdən sonra proqram prosesinin daha effektiv şəkildə aparılması üçün fəaliyyətlərdə, kommunikasiyada və ya mənbələrdə dəyişikliklər edə bilərsiniz. Eyni zamanda, siz əldə etdiyiniz uğurları qeyd edə bilərsiniz.

Yekun qiymətləndirilmə qısamüddətli prosesləri və dəyişiklikləri göstərir. Məsələn:

- ▶ Daha çox həvəsləndirici mühitin yaradılması
- ▶ Məktəbin internet saytında sağlamlığın təşviqi bölməsinin əlavə edilməsi
- ▶ Sağlamlığın təşviqi ilə əlaqədar valideyn görüşlərinin təşkil edilməsi
- ▶ Velosiped saxlama yerlərinin yaradılması
- ▶ Məktəb yeməxanalarında sağlam qida seçimlərinin təmin etməsi
- ▶ Sağlam seçimlər etmək və sağlam həyat tərzini üçün biliklərin artırılması

Yekun qiymətləndirmə STM fəaliyyətlərinin nəticəsidir. Proses nəticələr və yekun qiymətləndirmə, plan və proqrama edilən dəyişikliklər üçün faydalı məlumatlar təmin edir¹².

Nəticələrin qiymətləndirməsi nəticə hədəflərinə və/və ya göstəricilərinə nə dərəcə də çatıldığını və ya sağlamlığın təşviqi və inkişaf etdirilməsi istiqamətində çalışan məktəbin sağlamlığa nə dərəcədə müsbət təsir etdiyini müəyyən edir.

4.6. Planı tərtib edərkən və nəzərdən keçirərkən müzakirə olunacaq suallar

Fəaliyyət planını tərtib edərkən və nəzərdən keçirərkən aşağıda verilən sualları müzakirə etmək faydalı ola bilər.

- ▶ Seçilmiş maraq sahələri və hədəflər STM çərçivəsinə və məktəb dəyərlərinə əsaslanıbmı?
- ▶ Seçilmiş prioritet sahələr və hədəflər məktəbin gələcəkdə inkişafı ilə yanaşı, məktəb icmasının cari səhiyyə ehtiyacları və prioritetlərini nəzərə alıbmı?
- ▶ Təklif olunan məqsədlər və hədəflər təhsil sisteminin və məktəbin cari hədəflərinə və gündəlik fəaliyyətlərinə necə təsir edəcək?
- ▶ STM planı/fəaliyyətləri məktəbin mövcud siyasətinə necə təsir edəcək?
- ▶ Planın inkişafı proseslərində şagirdlər daxil olmaqla, məktəb kollektivindən kifayət qədər məsləhət alınımı?
- ▶ Ehtiyacların qiymətləndirilməsində (baza səviyyənin qiymətləndirilməsi) göstərildiyi kimi STM planında/programında xüsusi olaraq diqqət edilməsi lazım olan şagird qrupları və ya işçi heyəti qeyd edilibmi? Belə olduğu halda fəaliyyət planında bu qrupların ehtiyaclarının qarşılınması üçün tədbirlər nəzərdə tutulubmu?
- ▶ Bütün təkliflər və fikirlər məktəb icmasının istəklərini əks etdirəcək formada sistemli və müntəzəm olaraq təhlil olunur və tətbiq edilirmi?
- ▶ Təklif olunan məqsəd və hədəflər SMART meyarlarına uyğundurmu və məktəb icmasının fikirlərini əks etdirirmi?

Əlavə 5. Əlavə məlumat: Mərhələ 4**5.1. Yekun planın geniş yayılması üçün istifadə olunan imkanlar**

Məktəb icmasının üzvlərini və məktəbdənkənar maraqlı tərəfləri STM-in yaradılması üçün hazırlanmış yekun fəaliyyət planı haqqında məlumatlandırmaq üçün seçilən alətlər və vasitələr konkret məktəbdən və hədəf qruplardan asılı olaraq müxtəlif ola bilər. Buna baxmayaraq, mümkün olan vasitələr aşağıdakı kimi ola bilər:

- ▶ Planı məktəbin internet saytında və məktəb bülleteni və ya məktəb qəzetində paylaşmaq və bütün valideynlər və məktəb kollektivi arasında yaymaq
- ▶ STM planını təqdim etmək və müzakirə üçün məlumatlandırma yığıncaqları təşkil etmək
- ▶ Şagirdləri şagird şurasının yığıncaqları, sinif müzakirələri, məktəb məclisləri, plakat, kitabça və digər əyani kommunikasiya üsulları vasitəsilə məlumatlandırmaq
- ▶ STM-ə dair məlumat lövhəsindən istifadə etmək
- ▶ Maarifləndirmə tədbirləri təşkil etmək. Məsələn, məktəb yeməxanasında
- ▶ Ətraf icmanı plan haqqında maarifləndirmək üçün yerli mediadan istifadə etmək və onları səhiyyə mövzularına dair məlumatlandırmaq

5.2. Fəaliyyətə başlayarkən nəzərə alınmalı suallar

- ▶ Məktəb icmasının üzvləri STM planı üçün məsuliyyət hissi və bu planı həyata keçirmək üçün öhdəlik daşıyırlarmı?
- ▶ STM-lə bağlı məsələlər yerli icma arasında təşviq edilirmi?
- ▶ Məktəb kollektivi fəaliyyət planını həyata keçirmək üçün hazırımı?
- ▶ Planı həyata keçirmək üçün kifayət qədər vaxt, insan və maliyyə mənbələri varmı?
- ▶ Tapşırıqlar, hədəflər və müddətlər aydın təqdim edilir və əlaqələndirilirmi?
- ▶ Fəaliyyət müddəti ərzində heyətiniz üçün davamlı olaraq motivasiyanı və dəstəyi təmin etmək üçün bir sisteminiz varmı?
- ▶ Yeni gələn şagirdlər, məktəb işçiləri və müəllimlər STM haqqında necə məlumatlandırılırlar?
- ▶ STM fəaliyyətlərini uzun müddət davam etdirmək üçün hər hansı şərtlər varmı?

STM ÜZRƏ SÜRƏTLİ QIYMƏTLƏNDİRMƏ ALƏTİ

“Sağlamlığı təşviq edən məktəblərin (STM) yaradılması üzrə rəhbərlik” ilə müştərək istifadə üçün

Müəlliflər

Erin Safarjan, M.P.H.

Goof Buijs, M.Sc.

Silvia de Ruiter, M.Sc.

Minnətdarlıq və istinad

Bu sənəd "HEPS sürətli qiymətləndirmə aləti" əsasında hazırlanıb:

Simovska, V., Dadaczynski, K., Viia, N.G., Tjomsland, H.E., Bowker, S., Woynarowska, B., de Ruiter, S., Buijs, G. (2010). (2010). Məktəblər üçün HEPS Aləti: Sağlam qidalanma və fiziki aktivlik üzrə məktəb siyasətinin tərtibinə dair Təlimat. Woerden, NIGZ.

Maliyyə dəstəyi

Bu nəşrin ingilis dilində olan orijinal variantının hazırlanması Avropa İttifaqının Səhiyyə Proqramı çərçivəsində CBO-FY2013 sayılı qrantı hesabına maliyyələşdirilmişdir. Avropa Birliyi və ya onun adından fəaliyyət göstərən hər hansı bir şəxs nəşrin məzmununa görə məsuliyyət daşımır.

Nəşrin tarixi: Dekabr 2013-cü il.

Bu sənəd SHE internet səhifəsindən yüklənə bilər: www.schoolsforhealth.eu/forschools/

CBO

P.O. Box 20064, 3502 LB Utrecht, the Netherlands

Email: she@cbo.nl

© CBO, Utrecht, 2013. Bu nəşrin heç bir hissəsi razılıq olmadan nəşr edilə bilməz. Görüntülərin və ya mətnin istifadəsi üçün aşağıdakı ünvanə müraciət edilməlidir: she@cbo.nl

Giriş

Sağlamlığı təşviq edən məktəbə çevrilməyin 2-ci mərhələsində məktəb icmasının ehtiyaclarını və prioritetlərini müəyyən etmək üçün məktəbdə sağlamlığın təşviqi ilə əlaqədar mövcud siyasəti və fəaliyyətləri qiymətləndirmək tələb olunur. STM üzrə sürətli qiymətləndirmə aləti bu qiymətləndirməni aparmaq üçün tərtib edilmişdir. STM üzrə sürətli qiymətləndirmə aləti “bütöv məktəb yanaşması” ilə bağlı bir sıra suallardan ibarətdir.

Sualları cavablandırmaq, məktəbin hazırda nəyi yaxşı etdiyini, bundan sonra inkişaf etdirilməsi lazım olan sahələri və STM-də diqqətin daha çox yetiriləcəyi məsələləri müəyyən etməyə kömək edə bilər. STM üzrə sürətli qiymətləndirmə aləti həmçinin məktəb sağlamlığı təşviq edən məktəbə çevrildikdən sonra da mütəmadi dövrü qiymətləndirmə məqsədilə istifadə oluna bilər. Belə ki, bu alət vasitəsi ilə məktəbin inkişafını qiymətləndirmək üçün ilk qiymətləndirmə zamanı əldə edilmiş cavabları növbəti qiymətləndirmənin nəticələri ilə müqayisə etmək olar. Həmçinin STM üzrə sürətli qiymətləndirmə alətinin təkrar istifadə olunması sağlamlığı təşviq edən məktəbin cari və gələcək fəaliyyətində müvafiq düzəlişlər etməyə kömək edə bilər.

Təlimat

STM-in işçi qrupu olaraq STM üzrə qiymətləndirmə alətində olan sualları müzakirə etmək və fikir eyniliyi yaratmaq tövsiyə edilir.

Hər bir suala ikili yanaşma olmalıdır.

1. Cari vəziyyət: məktəbin cari vəziyyəti 3 ballıq şkala üzrə qiymətləndirilir, 1=yoxdur; 2=qismən var; 3=tam mövcuddur. Qiymətləndirmə alətindəki sol sütunlar cari vəziyyət üçün nəzərdə tutulub.
2. Prioritet səviyyə: Məktəb icması sualları 3 ballıq şkala üzrə qiymətləndirir. 1=aşağı/prioritet yoxdur; 2=orta prioritet; 3=yüksək prioritet. Qiymətləndirmə alətindəki sol tərəfdəki sütunlar prioritetlər üçün nəzərdə tutulub.

Qiymətləndirmənin nəticələri hər sualın cari vəziyyəti və prioritet səviyyəsinə verilən ballara və ya cari vəziyyət və cari prioritet səviyyəsinə verilən balların orta göstəricilərinə əsasən təhlil oluna bilər. Məktəbin cari vəziyyətinin aşağı və prioritet səviyyəsinin yuxarı ortalama balı gələcəkdə STM olmaq üçün həyata keçirilməsi əhəmiyyət kəsb edən fəaliyyətlərin müəyyən edilməsində faydalı ola bilər.

STM üzrə sürətli qiymətləndirmə aləti

Cari vəziyyət: 1=yoxdur; 2=qismən var; 3=tam mövcuddur

Prioritetlər: 1=aşağı prioritet; 2=orta prioritet; 3=yüksək prioritet

Ballar	Cari vəziyyət			Prioritet səviyyə		
	1	2	3	1	2	3
1. Orientasiya						
1.1 Məktəbimizdə şagirdlərin sağlamlığına və rifahına dair cari vəziyyətin təhlili aparılır (fiziki, psixi və sosial sağlamlıq).						
1.2 Məktəbimizin müəllim/qeyri-müəllim heyətinin sağlamlığı və ümumi rifahı barəsində cari vəziyyətin təhlili aparılıb.						
1.3 Məktəbimiz şagirdləri arasında cari sağlamlıq davranışlarını (qidalanma və fiziki aktivlik, reproduktiv sağlamlıq, spirtli içkilərdən istifadə, tütünçəkmə, narkotiklərdən qeyri-qanuni istifadə, gigiyena) onların yaşına, ətraf mühitə və cinsinə uyğun qiymətləndirə bilər.						
1.4 Məktəbimiz şagirdlərin, müəllim/qeyri-müəllim heyətinin sağlamlığı və rifahı ilə bağlı ehtiyac və istəklərin qiymətləndirilməsini həyata keçirmişdir (məs., sorğu, istək/təklif qutuları).						
1.5 Psixi sağlamlığın təşviqi də daxil olmaqla, sağlamlıq məsələlərinə məsul olan şəxsin kimliyi məktəb icmasına məlumdur.						
	Cari vəziyyət			Prioritet səviyyə		
	1	2	3	1	2	3
2. Məktəbin sağlamlıq siyasəti						
2.1 Məktəbimizin şagirdlərinin, müəllim/qeyri-müəllim heyətinin sağlamlıq və rifahının təşviqi, sağlamlıqla əlaqədar problemlərə münasibəti və onların həlli yolları məktəbdaxili təlimatda, əsasnamədə və ya digər sənəddə əksini tapıb.						
2.2 Sağlamlıq və rifah məktəbimizin təhsil hədəfləri ilə əlaqəlidir.						
2.3 Sağlamlıq və rifah məktəb kurikulumunun bir hissəsidir.						
2.4 Sağlamlıq və rifaha yanaşmamızda bütöv məktəb icmasının baxışları, fikirləri, istəkləri və ehtiyacları öz əksini tapıb (şagirdlər, müəllim/qeyri-müəllim heyəti və valideynlər).						
2.5 Şagirdlər, müəllim/qeyri-müəllim heyəti və valideynlər sağlamlıqla bağlı fəaliyyətlərin yerinə yetirilməsinə və planlaşdırılmasına cəlb edirlər.						

STM ÜZRƏ SÜRƏTLİ QIYMƏTLƏNDİRMƏ ALƏTİ

	Cari vəziyyət			Prioritet səviyyə		
	1	2	3	1	2	3
3. Məktəbin fiziki mühiti						
3.1 Oyun meydançası, dərs otaqları, tualet, yeməqxana, dəhlizlər, habelə digər bütün məktəb obyektləri şagirdlər üçün əlverişli, təhlükəsiz, gigiyenik və təmizdir (tualetdə su, əl-üz sabununu və dəsmallar və ya kağız dəsmallar var).						
3.2 Oyun meydançası, dərs otaqları, tualet, yeməqxana, dəhliz, yaşa, cinsə və xüsusi ehtiyacı olan şagirdlər üçün uyğundur və əlçatandır.						
3.3 Şagirdlərin və işçi heyətin dərslərdənkənar vaxtlarda fiziki aktivliklə məşğul olmaq üçün nəzərdə tutulan məktəb obyektlərindən istifadə imkanları var.						
3.4 Məktəbimizdə bütün fiziki obyektlər və yeməqxana ümumi təhlükəsizlik və gigiyenik standartlara cavab verir.						
3.5 Məktəbə gedən yol təhlükəsizdir və şagirdlərin fiziki aktivliyini təşviq etmək üçün əlverişlidir (məsələn: gəzinti, velosiped).						
3.6 Məktəbimizin binalarının hamısında əlverişli temperatur saxlanılır, onlar işıqlıdır və yaxşı havalandırılır.						
3.7 Məktəb yeməxanası, bufet və ya məktəb mağazası ümumi qida standartlarına cavab verən sağlam, qiyməti münasib olan ərzaq və içkilər təklif edir.						
	Cari vəziyyət			Prioritet səviyyə		
	1	2	3	1	2	3
4. Məktəbin sosial mühiti						
4.1 Məktəb yeməxanası, oyun meydançası, dərs otaqları xoşagələm və ünsiyyət üçün əlverişli bir üslubda tərtib olunub.						
4.2 Məktəbimiz müntəzəm olaraq sağlamlığın və rifahın təşviqi üçün nəzərdə tutulmuş həftəlik tədbirlər, festivallar, müsabiqələr və səhər yeməyi klubları təşkil edir.						
4.3 Məktəbdənsönrakı proqrama, həyat bacarıqlarının tətbiqi və təkmilləşdirməsi üçün imkanlar da daxil olmaqla, sağlam təhsil və sağlamlığın təşviqi fəaliyyətləri daxil edilmişdir.						
4.4 Narahatlıqlar, hislər, problemlər və fikirlərlə bölüşmək, habelə sərbəst söhbət etmək üçün məktəbdə müvafiq şəxs vardır.						

4.5 Məktəbdə hər bir şagirdin və müəllimin/məktəb işçilərinin özlərini rahat və qarşılıqlı hörmət mühitində hiss etdikləri səmimi mühit var.						
4.6 Məktəb işçiləri (məktəb tibb bacısı, sosial işçi və ya psixoloq) fərdi qaydada və bütöv məktəbdə sağlamlığın inkişaf etdirilməsinə yönəldilmiş fəaliyyətlərdə iştirak edir və səhiyyə məsələlərini məktəb proqramına və siyasətinə inteqrasiya etmək üçün məktəb rəhbərliyi ilə birlikdə çalışırlar.						
4.7 Məktəbimizdə xüsusi qayğıya ehtiyacı (fiziki və öyrənmə çətinliyi) olan şagirdlər üçün dəstək sistemi (xidmət və şərait) var.						
4.8 Məktəbimiz xüsusi ehtiyacları olan şagirdləri müəyyən edir və onların ehtiyaclarını qarşılıya bilmədiyi halda şagirdləri məktəbdənkənar mütəxəssislərə yönəldir.						
	Cari vəziyyət			Prioritet səviyyə		
	1	2	3	1	2	3
5. Sağlamlıq bacarıqları/vərdişləri						
5.1 Məktəbimiz, psixi sağlamlığın təşviqi də daxil olmaqla, səhiyyə məsələləri üzrə fərdi bacarıqları və davranışlara fokuslanan proqramlar həyata keçirir.						
5.2 Məktəbimizdə sağlam davranışı təşviq edən aydın qaydalar vardır.						
5.3 Fiziki aktivlik üçün fasilələr müntəzəm olaraq məktəb dərslərinə və məktəb tətillərinə daxil edilib.						
	Cari vəziyyət			Prioritet səviyyə		
	1	2	3	1	2	3
6. İcmadaxili əlaqələr						
6.1 Şagirdlərin valideynləri məktəb tədbirlərində fəal iştirak edirlər.						
6.2 Məktəbimiz idman və gənclər klubları, ictimai səhiyyə və ya regional səhiyyə təşkilatları, məsləhətxanalar, tibbi sığorta şirkətləri, restoranlar, yerli mağazalar və s. bu kimi yerli tərəfdaşlarla əlaqə qurmuşdur.						
6.3 Məktəbimiz şagirdləri sağlam qidalanma, fiziki aktivlik, psixi və sosial sağlamlığın təşviqi və inkişafına həvəsləndirmək məqsədi ilə müntəzəm olaraq yerli tərəfdaşlar/maraqlı tərəflərlə görüşlər təşkil edir.						

STM ÜZRƏ SÜRƏTLİ QIYMƏTLƏNDİRMƏ ALƏTİ

	Cari vəziyyət			Prioritet səviyyə		
	1	2	3	1	2	3
7. Sağlam məktəb heyəti						
7.1 Məktəbimiz məktəb icmasının sağlamlığını və rifahını inkişaf etdirmək istiqamətində nizamlı olaraq müəllimlərə təlimlər təklif edir.						
7.2 Psixi sağlamlığın təşviqi və inkişaf etdirilməsi də daxil olmaqla, məktəb heyətinə səhiyyə mövzularında aktual materiallar təmin etmək üçün kifayət qədər resurslar mövcuddur.						
7.3 Məktəbimiz iş ilə şəxsi həyat arasındakı tarazlığın gözlənilməsini, iş yükünün məqbul olmasını təşviq edir və işlə bağlı problemlərin və stressin müzakirəsi üçün səmimi mühit və şərait yaradır.						
7.4 Məktəbə qəbul edilmiş yeni əməkdaşların peşə bacarıqlarının inkişafına kömək etmək üçün daha təcrübəli müəllimlər ustad (mentor) qismində onlara təhkim edirlər və həmçinin məktəbdə təlimlər keçirilir.						
7.5 İşdən mütəmadi yayınma halları ilə bağlı və xəstəlikdən bir müddət sonra işə qayıdan işçinin yenidən kollektivə inteqrasiyası və adaptasiyası üçün məktəbdə müvafiq təlimatlar və ya protokollar var.						
7.6 Məktəbimiz sağlam bir mühit yaradaraq məktəb heyətinin sağlam bir həyat tərzinə riayət etməsi və bunun davamlı olmasına yönəldilmiş tədbirlər görür və onları dəstəkləyir.						

MƏKTƏBİN FƏALİYYƏT PLANI

“Sağlamlığı təşviq edən məktəblərin (STM) yaradılması üzrə rəhbərlik” ilə müştərək istifadə üçün

Müəlliflər

Erin Safarjan M.P.H.

Goof Buijs M.Sc.

Silvia de Ruiter M.Sc.

Minnətdarlıq

Bu sənəd Hollandiyanın onlayn "Sağlam məktəb üçün Rəhbər Vəsait"inin "Layihə planı" və "Kommunikasiya planı" bölmələri əsasında hazırlanıb (*Projectplan & Communicatieplan, Handleiding Gezonde School Middelbaar Beroepsonderwijs*).

Maliyyə dəstəyi

Bu nəşrin ingilis dilində olan orijinal variantı Avropa İttifaqının Səhiyyə Proqramı çərçivəsində CBO-FY2013 sayılı qrantı hesabına maliyyələşdirilmişdir. Avropa Birliyi və ya onun adından fəaliyyət göstərən hər hansı bir şəxs nəşrin məzmununa görə məsuliyyət daşımır.

Nəşrin tarixi: Dekabr 2013-cü il.

Bu sənəd SHE internet səhifəsindən yüklənə bilər: www.schoolsforhealth.eu/forschools/

CBO

P.O. Box 20064, 3502 LB Utrecht, the Netherlands

Email: she@cbo.nl

© CBO, Utrecht, 2013. Bu nəşrin heç bir hissəsi razılıq olmadan nəşr edilə bilməz. Görüntülərin və ya mətnin istifadəsi üçün aşağıdakı ünvana müraciət edilməlidir: she@cbo.nl

1. Giriş

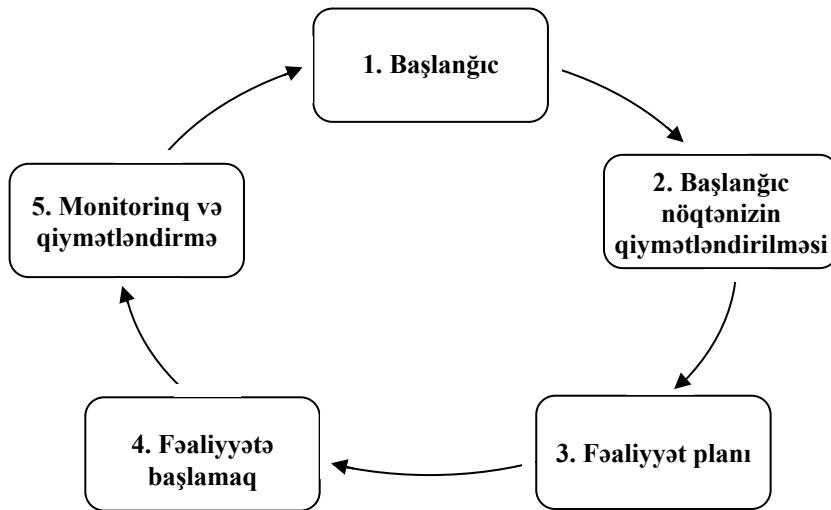
Sağlamlığı təşviq edən məktəbə (STM) çevrilmək çox maraqlı və vacib prosesdir. Bunun üçün sizdən zaman və yaxşı hazırlıq tələb olunacaq və nəticədə siz sağlamlığı təşviq edən səmərəli və effektiv məktəb yaradacaqsınız.

Bizim təcrübəmizə əsasən sağlamlığı təşviq edən məktəbin fəaliyyət planının hazırlanması tam tədris ilini əhatə edəcək. Məktəb fəaliyyət planını hazırlayan şəxs bu prosesdə, məsələn: məqsəd və fəaliyyətlərin təsvirində, məsul şəxsin müəyyənləşdirilməsində sizə kömək edəcək. Verilənlərə əməl etmək sağlamlığı təşviq edən məktəbə çevirmə prosesinin gedişatında, əlaqələrin qurulmasında və fəaliyyət planı üzrə irəliləməkdə sizə kömək edəcək.

Aşağıdakı diaqramda sağlamlığı təşviq etmək və bu yolu necə davam etdirmək üçün 5 mərhələ (faza) göstərilmişdir. Diaqramdakı oxlardan görüldüyü kimi proses davamlı və dövridir. Bu sənəd sağlamlığı təşviq edən məktəbin fərdi fəaliyyət planına kömək məqsədilə prosesin ilk üç fazasında cəmləşdirilmişdir.

Məktəb fəaliyyət planının tərkibində fəaliyyət planının tamamlanmasına kömək edən əsas anlayışlara aid nümunələr verilsə də, ətraflı izahat daxil edilməmişdir. Zəhmət olmasa əlavə məlumat üçün *She* elektron məktəb rəhbərliyindəki sağlamlığı təşviq edən məktəbin yaradılması üçün 5 addım bölməsinə müraciət edin.

Diaqram 1. Sağlamlığı təşviq edən məktəbə çevrilmək və bunu davam etdirmək üçün bütöv məktəb yanaşmasının əsas mərhələləri

2. Mərhələ 1. Başlanğıc: işçi qrupun yaradılması

2.1. Vəzifə və tapşırıqların müəyyən olunması

Sağlamlığı təşviq edən məktəb işçi qrupu yaratdıqdan sonra işçi qrup üzvləri üçün rollar və vəzifələr təyin və təsdiq etməyiniz faydalı olacaqdır. Aşağıdakı cədvəlin doldurulması bu prosesdə sizə kömək edəcək¹.

Tapşırıq və Vəzifələr: STM-in işçi qrupunun üzvləri üçün				
Ad	Vəzifə	Tapşırıq	Rol /Məsuliyyət	Vaxt öhdəliyi (tədris ili ərzində)
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				

2.2. İclas gündəliyinin tərtibi

Növbəti tədris ili üçün iclas gündəliyinin tərtibi işçi qrup üzvlərinin birlikdə müntəzəm və uzunmüddətli görüşünün mümkünlüyünü təmin edir. Bu, həmçinin əsas vəzifələri aydınlaşdırma və əlaqəsizliyin qarşısını ala bilər.

STM-in işçi qrupunun iclas gündəliyi
İclasa kim rəhbərlik edəcək?
İclasın protokolunu/qeydlərini kim qeyd edəcək?
Siz hansı müddətdən bir görüşəcəksiniz?
İclasda nələr müzakirə olunacaq?
Siz nə vaxt (hansı tarixdə) görüşəcəksiniz?
Siz harada görüşəcəksiniz?
İclaslar nə qədər davam edəcək?

3. Mərhələ 2. Başlanğıc nöqtənizin qiymətləndirilməsi

3.1. Prioritetlərin müəyyənləşdirilməsi və qeyd olunması

Məktəbinizin sağlamlığın təşviqinə dair cari vəziyyətini qiymətləndirdikdən sonra siz STM-in prioritetləri, çətinlikləri və bunlara yanaşma tərziniz barədə düşünməyə başlaya bilərsiniz.

Məktəbinizin prioritet sahə və mövzularını seçdikdən sonra siz seçimlərinizi qeyd etmək üçün onları növbəti cədvələ daxil edə bilərsiniz.

Məktəbinizin STM prioritetləri
1.
2.
3.
4.
5.

4. Mərhələ 3. Fəaliyyət Planı

4.1. Məqsəd və hədəflər

Məktəbiniz üçün sağlamlığın təbliğ olunması ilə bağlı prioritetlər təyin olunduqdan sonra müvafiq məqsəd və hədəflərinizə qərar vermək vacibdir. Məqsəd - ümumilikdə sağlamlığın və rifahın arzu olunan yaxşılaşdırılmasıdır və seçilən prioritet sahələrə əsaslanmalıdır. Hədəflər ölçülə bilən fəaliyyətlərə və nəticələrə (məqsədə çatılması gözlənilən nəticələr) çatmaq üçün olan məqsədlərdir.

Nümunə 1. Bütöv məktəb yanaşması: 'Kobud davranış və alçaldıcı rəftarın (məktəbdaxili zorakılıq) qarşısının alınması və bununla mübarizənin məqsəd və hədəfləri

Prioritet: Kobud davranmanın qarşısının alınması və bununla mübarizə
<p style="text-align: center;">Prioritet məqsədlər</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kobud davranışın qarşısının alınması və onunla mübarizəyə dair məktəb siyasətinin yaradılması 2. Kobud davranış hallarının sənədləşdirilməsi 3. Kobud davranış hallarının açıq şəkildə müzakirə oluna və xəbər verilə biləcəyi bir sosial mühitin yaradılması 4. Məktəbdə kobud davranış hallarının daha yaxşı müəyyənləşdirilməsi və onlarla mübarizə aparılması üçün müəllimlər və digər məktəb işçilərinə təlimlərin keçilməsi 5. Şagirdlərə kobud davranış və alçaldıcı rəftarla bağlı maarifləndirici dərslərin keçilməsi

Prioritet hədəflər

1. Növbəti 2 il ərzində kobud davranış ilə bağlı əhatəli siyasətin yaradılması
  2. Kobud davranış hallarını müəyyən etmək və sənədləşdirmək üçün növbəti il ərzində bir sistemin qurulması
  3. Şagird və məktəb işçilərinin kobud davranış və alçaldıcı rəftarla bağlı hallar barədə çəkinmədən xəbər vermələr və qarşılıqlı hörməti dəstəkləyən sosial mühitin yaradılması
  4. Müəllimlər və cəlb olunan digər məktəb işçiləri üçün kobud davranışı müəyyən etmək və onunla mübarizə mövzusunda təlimlərin keçirilməsi
  5. Müəllimlər və cəlb olunan digər məktəb işçiləri artıq bilirlər ki, kobud davranış hallarına necə cavab verilməli, bu hal haqqında kimə və necə hesabat verməlidirlər
  6. Şagirdlər kobud davranışın zərərli olduğunu və özləri və ya digər şagirdlər bu hala məruz qaldıqları zaman kimə deməli olduqlarını bilirlər
- * Kobud davranan şagirdləri aşkarlamaq və uyğun formada qınamaq;
Kobudluğa məruz qalma haqqında hesabat verməyi asanlaşdırmaq və kobudluğa məruz qalmanın səbəblərini təyin etmək.

Aşağıdakı cədvəllərdə STM-inizin seçdiyiniz prioritetlərə əsasən məqsəd və hədəflərini qeyd edə bilərsiniz. Əgər prioritetlərinizin sayı üçdən artıqdırsa, əlavə cədvəl yarada bilərsiniz.

1-ci Prioritet
Prioritetin məqsədi
Prioritetin hədəfi

2-ci Prioritet
Prioritetin məqsədi
Prioritetin hədəfi

3-cü Prioritet
Prioritetin məqsədi
Prioritetin hədəfi

4.2. Göstəricilər

Göstəricilərin köməyi ilə doğru yolda olub-olmadığınızı, nə qədər irəlilədiyinizi, hədəflərinizə və məqsədlərinizə çatmaq üçün nə qədər irəli getmək lazım olduğunu müəyyən edə bilərsiniz. Göstəricilərinizlə qaralama fəaliyyət planının müqayisəsi sizin planınızın daha da aydınlaşdırılmasına kömək edəcək.

Nümunə 2. Göstəricilər: STM anlayışının yayılması³

Məqsədlər	Hədəflər
1. STM anlayışını məktəb icması arasında yaymaq.	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Yeni müəllimlər, digər məktəb heyəti, şagirdlər və valideynlər STM-ə çevrilmək və bunu davam etdirmək anlayışı və strategiyası haqqında məlumatlandırılırlar.
2. Məktəb icması arasında STM anlayışı haqqında biliklərə malik olma imkanı yaratmaq.	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Müəllimlər və digər aparıcı heyətin sağlamlığı təşviq edən məktəb anlayışı ilə əlaqədar nəşrlərə və digər materiallara əlçatanlığı təmin edilmişdir. ▶ Planda göstəriləni kimi aparıcı məktəb heyəti STM təlimlərində iştirak etmişdir. ▶ Məktəb heyəti, şagirdlər və valideynlər STM anlayışı və planı haqqında məlumatların STM fəaliyyətlərini yerinə yetirmək üçün kifayət qədər olduğunu düşünürlər.

Aşağıdakı cədvəldə məktəbinizin göstəricilərinə uyğun hədəf və məqsədləri qeyd edə bilərsiniz.

Məqsəd/hədəf	Göstəricilər

4.3. Kommunikasiya planı

Kommunikasiya - sağlamlığı təşviq edən məktəb olmağın hər bir mərhələsində çox vacibdir. Məktəb icmasında düzgün mesajların çatdırılması və doğru əlaqə bağlantılarının istifadəsi sağlamlığı təşviq edən məktəb üçün dəstək əldə etməyinizə köməkçi olacaq. Bu, sizə əhəmiyyətli addımlara aydınlıq gətirməyə və məktəb icmasının proses və nəticələrə dair sahiblik hissini əldə etməsinə kömək edəcək. Müxtəlif vəziyyətlərdə effektiv əlaqə qurmaq üçün kommunikasiya planı çox faydalı olacaq. Aşağıda verilən cədvəllərdə siz kommunikasiya planınızın əsas tərkib hissələrini yaza bilərsiniz².

Uğurlu kommunikasiya hədəfləri təyin edin

Əlaqə hədəfləriniz - əlaqə mesajları ilə əldə etmək istədiklərinizdir.

Misal 3. Məktəb heyəti üçün Kommunikasiya hədəfləri:

1-ci Hədəf (*bilik*): Bütün məktəb heyəti planlaşdırma prosesinin ilk üç ayında sağlamlığı təşviq edən bir məktəb olmağın üstünlüklərindən xəbərdardır.

2-ci Hədəf (*münasibət*): Məktəb rəhbərliyini (direktor, baş müəllim) sağlamlığı təşviq edən məktəb olmağın şagirdlərin sağlamlığına və təhsil səviyyəsinə, həmçinin məktəb haqqında fikirlərə müsbət təsir edəcəyinə inandırmaq.

3-cü Hədəf (*davranış*): Məktəb heyətinin ən azı 75%-i qarşıdan gələn 3-5 il ərzində STM-in inkişaf etdirilməsi və həyata keçirilməsində fəal olaraq iştirak edir.

Növbəti cədvəldə siz hədəf qrupa uyğun olaraq məktəbinizin kommunikasiya hədəflərini yazı bilərsiniz.

Kommunikasiya hədəfləri	
Hədəf qrup	Hədəflər

Aydın və sadə mesajlar yaradın

Kommunikasiya mesajları - sağlamlığı təşviq edən məktəbinizlə əlaqədar olaraq məktəb ~~idare~~ heyətinin ayrı-ayrı üzvlərinə və ya məktəb icması xaricindəki fərdlərə / qruplara çatdırmaq istədiyiniz mesajlardır.

Misal 4. Kommunikasiya mesajları

Kommunikasiya mesajları	
Hədəf qrup/alan şəxs	Mesaj
Məktəb rəhbərliyi	Sağlamlığı təşviq edən məktəb fəaliyyətləri cəmiyyətdə məktəb haqqında fikirləri yüksəldə bilər
Baş müəllim	Sağlamlığı təşviq edən məktəb fəaliyyətləri bütün məktəb cəmiyyətinin sağlamlığını və rifahını inkişaf etdirir və təhsil səviyyəsini artırır
Yerli media	Məktəbimiz bütün məktəb cəmiyyətinin sağlamlığını və rifahını inkişaf etdirmək / yaxşılaşdırmaq və şagirdlərimizin təhsil səviyyələrini daha da artırmaq üçün sağlamlığı təşviq edən bir məktəb olmaq yolundadır

Növbəti cədvəldə siz hədəf qrupa uyğun olaraq öz kommunikasiya mesajlarınızı yazmağa bilərsiniz. Prosesin müxtəlif mərhələlərində siz hədəf qrupa görə müxtəlif mesajlar əldə edə bilərsiniz. Mesajları mərhələ və zamana görə qruplara ayırmaq sizə kömək edə bilər.

Kommunikasiya mesajları	
Hədəf qrup	Mesaj

Uğurlu kommunikasiya bağlantılarına qərar verin

Kommunikasiya bağlantıları – sizin kommunikasiya mesajlarınızı yaymaq üçün bir vasitədir. Seçdiyiniz üsul/bağlantı hədəf qrupunuzun seçimləri, mesajın yayılması üçün lazım olan vaxt və xərclər də daxil olmaqla, müxtəlif amillərdən asılı olacaq.

Aşağıdakı cədvəldə siz şagirdlər və valideynlər üçün mümkün əlaqə bağlantılarına aid nümunələri görə bilərsiniz.

MƏKTƏBİN FƏALİYYƏT PLANI

Əlaqə bağlantıları							
Hədəf qrup	Bağlantılar						
	Məktəbin məlumat bülletenləri	Məktəbin veb-saytı	Məlumatlandırıcı yığıncaqlar	Mətbuat açıqlamaları	Sosial media	Çap materialları (posterlər/ bukletlər və s.)	...
Şagirdlər			x		x	x	
Valideynlər	x	x	x			x	

Növbəti cədvəldə siz seçdiyiniz əlaqə bağlantısını hədəf qruplara müvafiq göstərə bilərsiniz.

Əlaqə bağlantıları							
Hədəf qrup	Bağlantılar						
	Məktəbin məlumat bülletenləri	Məktəbin veb-saytı	Məlumatlandırıcı yığıncaqlar	Mətbuat açıqlamaları	Sosial media	Çap materialları (posterlər/ bukletlər və s.)	...

4.4. Qiymətləndirmə planı

Qiymətləndirmə sağlamlığı təşviq edən məktəb olmaq və bunu qorumaq üçün vacib mərhələdir. Qiymətləndirmə (nə, necə və nə zaman) STM planının başqa tərkib hissələrindən asılıdır. Bura əlaqə strategiyası, STM prioritetləri, məqsədlər və hədəflər daxildir.

SMART (Spesifik, Ölçülə bilən, Əldə edilə bilən, Müvafiq və Vaxt Çərçivəsi) (*SMART-Specific, Measurable, Achievable, Relevant and Time-bound*) məqsədlərin, hədəflərin, tədbirlərin və göstəricilərin yaradılması sizə sağlamlığı təşviq edən məktəbi qiymətləndirmə imkanı verəcək.

Qiymətləndirmə suallarınızın və qiymətləndirmə üsullarının seçilməsi

Misal 6. Qiymətləndirmə sualları və üsulları

Qiymətləndirmə sualları	Qiymətləndirmə üsulları
1. Sağlamlığı təşviq edən məktəb fəaliyyətləri planlaşdırıldığı kimi nə dərəcədə tətbiq olunmaqdadır?	Məsələn: məktəb heyətinin və şagirdlərin müşahidə olunması, sənədləşdirmə, sorğu və ya müsahibələrin aparılması
2. Hansı əlaqə tədbirləri həyata keçirilib?	Məsələn: məktəb heyətinin və şagirdlərin müşahidə olunması, sənədləşdirmə, sorğu və ya müsahibələrin aparılması
3. Əlaqə tədbirləri planlaşdırıldığı kimi nə dərəcədə həyata keçirilib?	Məsələn: məktəb heyətinin və şagirdlərin müşahidə olunması, sorğu və ya müsahibələrin aparılması
4. Proqram nə dərəcədə məqsədlərinə və hədəflərinə çatıb?	Məsələn: sorğuları və sənədləri istifadə edərək inkişafı qiymətləndirmək üçün başlanğıc və nəticə göstəricilərini (kəmiyyət dəyişikliyi) müqayisə etmək
5. Əlaqə məqsədlərinə nə dərəcədə nail olundu?	Məsələn: məktəb heyəti və şagirdlərlə sorğu və ya müsahibələrin aparılması
6. Məktəb işçilərinin və valideynlərin yeni STM tətbiqlərinə münasibətləri necədir?	Məsələn: məktəb heyəti və şagirdlərlə sorğu və ya müsahibələrin aparılması

Növbəti cədvəldə siz özünüzün qiymətləndirmə suallarınızı və üsullarınızı yazmağa bilərsiniz.

Qiymətləndirmə sualları	Qiymətləndirmə üsulları

4.5. Bütün məlumatları bir araya toplamaq: STM-in fəaliyyət planı

STM üzrə fəaliyyət planınızın əsas tərkib hissələrini yazdıqdan sonra bütün məlumatları (tədbirlər üçün nəzərdə tutulan vaxt, məsul şəxslər və onların vəzifələri, tədbirlər üçün lazım olan büdcə) bir araya toplamağa bilərsiniz.

Növbəti cədvəl sizə bütün tərkib hissələrini bir fəaliyyət planına yerləşdirməyə kömək edə bilər.

Cədvəl 4.5.1. STM-in fəaliyyət planı

Məqsədlər	Hədəflər	Müvəffəqiyyət meyarları / göstəricilər	Tapşırıqlar / tədbirlər	Aparıcı heyət və vəzifələri	Mənbələr və xərclər	İş qrafiki

Cədvəl 4.5.2. STM-in kommunikasiya planı

Hədəf qrup(lar)	Məqsəd(lər)	Mesajlar	Tədbirlər	Bağlantılar	Aparıcı heyət və vəzifələri	Mənbələr və xərclər (insan və maliyyə resursları)	Vaxt (davam etmə müddəti)

Cədvəl 4.5.3. STM-in qiymətləndirmə planı

Göstəricilər/ Qiymətləndirmə sualları	Qiymətləndirmə üsulu	Tapşırıqlar / tədbirlər	Əsas heyət və vəzifələri	Mənbələr və xərclər	İş qrafiki

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. RIVM (2013). Handleiding Gezonde School middelbaar beroepsonderwijs, Projectplan. <https://www.gezondeschool.nl/communicatiematerialen-en-instrumenten-gezonde-school-1>
2. RIVM (2013). Handleiding Gezonde School middelbaar beroepsonderwijs, Communicatieplan. <https://www.gezondeschool.nl/communicatiematerialen-en-instrumenten-gezonde-school-1>
3. Woynarowska, B. & Sokolowska, M. (2006). A national framework for developing and evaluating health-promoting schools in Poland. In V. Barnekow, Buijs, G., Clift, S., Jensen, B.B., Paulus, P., Rivett, D. & Young, I. (Ed.). Health-promoting schools: a resource for developing indicators (118-125). International Planning Committee, ENHPS